

DERLEME**EMPERYALİZMİN GÖLGESİNDE ZONGULDAK KÖMÜR HAVZASI'NIN TARİHSEL GELİŞİMİ: 1908-1923***Ferruh Niyazi AYOĞLU**

Zonguldak Kömür Havzası'nın tarihsel gelişimini incelemeyi amaçlayan bu çalışma, daha önce Toplum ve Hekim'in Temmuz-Ağustos 2005 (Cilt:20, Sayı:4) sayısında "Kapitalizmle Eklemlenme Sürecinde Zonguldak Kömür Havzası'nın Tarihsel Gelişimi: 1829-1908" başlıklı çalışmanın bir devamı niteliğinde. İlk çalışma, Osmanlı İmparatorluğu'nun kapitalist dünyaya yer almaya çalıştığı bir dönemde havzada yaşananları aktarmayı amaçlıyordu. Bu çalışma ise, Osmanlı'nın kapitalist dünyaya bir "çevre ülke" olarak eklemlendiği ve imparatorluk üzerindeki emperyalist hegemonya ilişkilerinin belirginleştiği bir süreçte havzada yaşananları aktarmayı amaçlıyor. Ancak, incelemeye başlamadan önce bir soruyu öncelikle yanıtlamak gerekiyor: Niçin 1908-1923? Belli bir toplumun tarihsel gelişimini incelerken süreci alt dönemlere ayırabilmek için kullanılabilecek 2 temel yaklaşım söz konusu. Bunlardan biri süreci siyasal, diğeri ise iktisadi gelişmelere göre dönemlendirmek. Öncelikle, üretim ilişkilerinde yaşanan değişimlerin toplumsal yapıyı tümüyle etkileyerek dönüştürdüğü düşüncesinden hareketle, gerek bu çalışmada gerekse de havza tarihini incelemeyi amaçlayan uzun soluklu süreçte, üretim ilişkilerinin önemli bir göstergesi olan iktisadi gelişmelere göre dönemlendirme temel olarak benimsendi. Bu çalışmada incelenmesi amaçlanan 1908-1923 dönemi, Boratav tarafından 1908-2002 sürecine yönelik olarak yapılan dönemlendirmenin ilk bölümünü kapsıyor (Boratav, 2004). Boratav 1908-1922 dönemini "devrim ve savaş yılları" olarak adlandırıyor. Siyasal gelişmelere göre yapılacak bir dönemlendirme kapsamında da incelenen süreç özel bir kesite karşılık geliyor: 2. Meşrutiyetin ilanından Cumhuriyet'e uzanan bu dönem, bir yandan Anadolu'da yeni bir devlet olarak Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının hemen öncesini oluşturuyor, diğeryandan da emperyalistler ve işbirlikçileri ile bağımsızlık ülküsüne inanan yurtsever güçlerin savaşımını yansıtıyor.

Çalışma 3 ana bölümden oluşuyor. Bölümlerden ilki, yukarıda belirtilen temel yaklaşımdan hareketle, 1908-1922 dönemine ait ekonomi politikalarını genel hatlarıyla ele almayı amaçlıyor. İkinci bölüm esas olarak genel tablonun özel bir köşesini, Zonguldak Kömür Havzası'nda yaşananları incelemeyi, bunu yaparken de zaman zaman ülke genelinde yaşananlara yönelik bazı "anımsatmalar" yapmayı amaçlıyor. Bu bölümde yer alan genele yönelik bilgilerin anımsatma niteliğinde sınırlandırılmış olmasının temel nedeni, Cumhuriyet'in ilanından hemen öncesini kapsayan 1908-1923 sürecinin pek çok araştırmacı tarafından detaylı biçimde incelenmiş olması. Havzanın ana aktörlerinden biri olarak karşımıza çıkan ve Fransız sermayesini temsil eden Ereğli Şirket-i Osmaniyesi'nin gelişim sürecinin, başlangıcından havzaya Fransız bayrağı çekilmesine kadarki bölümünü aktaran üçüncü bölüm, "yabancı sermaye"nin hangi taktik ve süreçlerle, emperyalist emellere nasıl hizmet ettiğini örneklemeyi amaçlıyor. Bu anlamda üçüncü bölüm, ilk iki bölümden sonra gelen bir "örnek olgu sunumu" niteliğinde.

Dönemin Ekonomik Politikaları

"Yabancı sermayenin etki alanının Osmanlı İmparatorluğu'ndan daha geniş olduğu bağımsız bir devlet herhalde yoktur. Bu miras, sadece ekonomik girişimleri ilgilendirmekle kalmaz, Türkiye'nin politik ve toplumsal hayatının tümüne etkilerini yayar. Siyasal denetim sağlamanın en güvenceli ve en basit yöntemlerinden biri sermaye kaynakları üzerinde egemenlik sağlamaktır." Boratav'ın Mears'dan aktardığı bu tümceler aslında Osmanlı'nın yarı-sömürge toplumsal yapısının nedenini olanca açıklığıyla tanımlamaktadır (Boratav, 2004). Osmanlı'nın, daha önceki çalışmada da aktarılmaya çalışılan, kapitalist dünya ile eklemlenme çabası, süreç içerisinde Osmanlı'ya "perifer kapitalist ülke" kimliği kazandırarak devam etmiştir. Perifer ülkelerin sistem içerisinde üstlendiği/üstlendirildiği temel rol ise açıktır: Sanayi mallarının üretimi için gerekli hammaddeleri satmak, sanayi üretim mallarını almak. Osmanlı'nın yarı-

*Yrd. Doç. Dr., Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD

sömürge niteliğinin en açık belirtisi, dış borçlanmalar, Duyun-u Umumiye, giderek ağırlaşan ve yaygınlaşan kapitülasyonlar zinciri sonunda ülke yönetiminin önce iktisadi, sonra büyük ölçüde askeri ve siyasi alanlarda emperyalizmin denetimine girmiş olmasıdır (Boratav, 2004).

İncelenen 1908-1922 dönemi, iktisadi bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde "eksik kalmış bir burjuva demokratik devrimi" veya "ulusal bir kapitalizm doğrultusunda atılan ilk ve çekingen adımlar" olarak nitelenmektedir (Boratav, 2004). Dönemin ana ekonomik politikası ulusal nitelikte bir kapitalizme yönelik olarak ifade edilebilir. Dönem içerisinde bu ana yönelişi engelleyici ve kolaylaştırıcı etkenler birarada bulunmaktadır. Genel anlamda söz konusu yönelişi başarısızlığa iten başlıca engeller şu şekilde sıralanabilir: Yarı-sömürge statünün yarattığı derin bağımlılık ilişkileri, büyük devletler ve uluslararası sermayenin Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki kurumsallaşmış denetim mekanizmaları, sürecin hemen hemen kesintisiz bir dizi isyan ve savaşla dolu olması, iç ticarete küçük ve orta ölçekli Türk ve Müslüman burjuvazisinin sanayide değil ticarete gelişmiş komprador özellikteki çoğunlukla gayri Müslim unsurlardan oluşan Osmanlı burjuvazisi karşısındaki güçsüz konumu, tipik temsilcileri Sakızlı Ohannes Paşa ve Cavit Bey olan serbest ticaretçi, entegrasyoncu ve beynelmilelci bir gelişmeyi savunan etkili bir siyasetçi ve aydın grubunun varlığı (Boratav, 2004). Ana hatları ile sıralanan bu engellere karşın, 1908-1922 dönemi Türkiye'de ulusal nitelikte bir kapitalizmin filizlenmesi için de bazı olumlu etkenler içermektedir (Boratav, 2004). Boratav tarafından vurgulanan olumlu etkenlerden ilki, engeller arasında sıralanan liberal yaklaşımların karşıtı olan, korumacı sanayileşmeye yönelik ve devlet teşvik ve müdahaleleri ile bir milli sanayi burjuvazisinin yetiştirileceğini savunan "milli iktisat okulu" nun varlığıdır. İttihat ve Terakki'nin etkin isimlerinden Ziya Gökalp, Yusuf Akçura ve Tekin Alp gibiler bu görüşün önemli savunucuları olmuşlardır. Olumlu etkenlerden bir diğeri ise yukarıda engeller arasında sayılan savaş yılları olmuştur. Savaş yıllarının etkisi ile bir yandan coğrafi unsurları arasındaki ekonomik bağları zayıf olan yarı-sömürge toplumu nesnel zorlamalar sonucu ulusal bir ekonomiye dönüşmeye başlamış, diğeri yandan da kıtlık koşullarından doğan vurgun ve karaborsa olguları meyveleri Cumhuriyet'in ilk yıllarında toplanacak bir ilkel birikim sağlamıştır (Boratav, 2004).

1908-1922 döneminin ekonomik politikalarının ana uğrakları kapitalist bir devletin kurumlaşması doğrultusundaki yasal düzenlemeler, sanayileşmenin ve şirketleşmenin teşvik edilmesi çabaları, ekonomik bağımsızlık yönünde atılmaya çalışılan ilk adımlar, 1. Dünya Savaşı ve Milli Mücadele süreçlerinde uygulanan savaş ekonomisi yöntemleri olarak ana başlıklar altında toplamak olasıdır (Boratav, 2004). Dönem içerisinde padişah emlakının maliyeye devri, saray personeli ve padişaha verilen ödeneklerin kısıtlanması, askeri ve mülki kadrolara sarayın himayesinde yerleşmiş kişilerin tasfiyesi,

Çerkez köle ve cariyeler ile zenci esirlerin satışının yasaklanması gibi, padişahın ve bürokratik aristokrasinin devlet örgütü ve toplumsal hasıla üzerindeki keyfi egemenliğini sınırlandıran bir dizi anti-feodal kanun ve kararname uygulamaya konulmuştur (Boratav, 2004). Feodal yapının tasfiye edilmesi ve kapitalist yapının kurumsallaştırılması anlamında önemli iki örnek düzenleme de Tatil-i Eşgal ve Teşvik-i Sanayi Kanunlarıdır. Tatil-i Eşgal Kanunu sendikalaşmayı yasaklayan ve grev hakkını sınırlandıran özellikleri ile Meşrutiyet'in ilanından hemen sonra hızla yaygınlaşan işçi hareketleri ve grevlere egemen otoritenin bir tepkisi niteliğindedir. Sermaye-emek ilişkilerini yok sayan istibdat dönemi yasaklamalarının aksine bu kanun, sınıf mücadelesi gerçeğini gözledikten sonra, sorunu sermaye lehine kısıtlanmalarla çözmeye çalışan modern, yani kapitalistçe, bir düzenlemedir (Boratav, 2004). Feodal yapının kapitalist yapıya dönüştürülmesine ve ulusal nitelikte bir burjuvazi yaratılmasına yönelik tüm çabalara karşın dönemin ekonomi politikalarına ait bir unsurun daha dikkatle akılda tutulması gerekmektedir. 1908 sonrasında İttihatçıların ekonomik bağımsızlıkla ilgili kavrayışları dar bir hukuki-siyasi yorumun sınırları içinde kalmakta, sorun devletin egemenlik haklarını sınırlayan engel ve imtiyazların kaldırılmasından ibaret görülmekte, emperyalizmin ekonomik mekanizmalarından doğan bağımlılık ilişkileri kavranamamakta, bunun sonucunda da yabancı sermaye ve dış borçlanma ilke olarak hep teşvik edilmektedir (Boratav, 2004). İttihatçıların bu yaklaşımına karşın 1919'dan sonra ülkenin kaderini belirleyen oluşumların İstanbul'dan Anadolu'ya kaymasıyla birlikte bağımsızlık eğilimleri kesin biçimde artmış, Kemalist hareket anti-emperyalist bir retorik kullanmış ve Kurtuluş Savaşı'nın finansmanı zaman zaman olağanüstü vergi ve el koymalara başvurularak, Sovyet yardımı dışında hemen tümüyle Anadolu halkı tarafından karşılanmıştır (Boratav, 2004).

Zonguldak Kömür Havzasında Yaşananlar

Selanik'teki Beş Çınar bahçesinde toplanan Askeri Rüştiye Müdürü Bursalı Mehmet Tahir Bey, Rüştiye'nin Fransızca hocası Naki Bey, Rahmi Bey, 3. Ordu Müşirlik Yaveri Kazım Nami (Duru) Bey, İsmail Hakkı Baha Bay, Yüzbaşı Edip Servet Bey, İsmail Canpolat Bey, Ömer Naci Bey, Talat Bey, Mithat Şükrü (Bleda) Bey, bir süredir kurmayı düşündükleri örgütün adını "Osmanlı Hürriyet Cemiyeti" olarak belirlediler, tarih 1906 yılının Eylül ayını gösteriyordu (Çavdar, 1999). Etkinliği giderek genişleyen bu örgüt daha sonraları "İttihat ve Terakki Cemiyeti" adını alacak ve Cumhuriyet öncesi gelişmelere damgasını vuracaktır.

1908 yılına ulaşıldığında kapitalist dünyanın merkezinde Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması yönünde yaşanan emperyalist eğilim giderek açıklık kazanmaya başlamıştır. Estonya'nın Reval (bugünkü adıyla Talin) kenti 9 Haziran 1908'de, İngiltere Kralı ile Rus Çarı'nın buluşmasına evsahipliği yapar. Çavdar, 1908 yılına gelindiğinde olayların cemiyetin öngörmediği biçimde hızla gelişmeye başladığını, Reval buluşmasında varılan

sonucun cemiyet için kabul edilemez nitelikte olduğunu ve cemiyeti kesin bir eyleme doğru ittiğini belirtiyor (Çavdar, 1999). Çavdar'ın Reval buluşmasının içeriğine ilişkin olarak Tarık Zafer Tunaya'dan aktardıkları ise emperyalizmin ve onun yurtiçindeki işbirlikçilerinin niyetini açıkça gözler önüne seriyor: "Buluşma resmi söylevi aşan bir hava içerisinde geçti ve bir andlaşma görüntüsü aldı. Buluşmada üçlü bir andlaşma işareti sezildi. Sızan söylentiler kötüydü. Osmanlı üzerindeki denge bozulacak, Rumeli parçalanacaktı. Yıldız, vatani yabancılara terk ediyordu." Döneme yönelik önemli bir saptama da Avcıoğlu'ndan: Rus-İngiliz ittifakı ile İngiltere çoktandır izlediği Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalama politikasını kesinlikle benimsemiştir, Rusya Japonya yenilgisinden sonra gözlerini yeniden İstanbul'a ve boğazlara çevirmiştir, İtilaf Devletleri (İngiltere, Fransa, Rusya) doğuya doğru yayılma eğilimi gösteren Alman emperyalizmini Balkan devletlerini birleştirerek ve İtalya'yı Üçlü İttifak'tan (İtalya, Almanya, Avusturya) kopararak bir çember içine alma çabasıdır, Avusturya, İtalya ve küçük Balkan devletleri Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa'da kalan arazisini paylaşma kavgasıdır, Trablusgarp gerek İtilaf gerekse de İttifak devletleri tarafından çoktan İtalya'ya peşkeş çekilmiştir, Girit ve Ege adalarının Yunanlılara verilmesi planlanmıştır (Avcıoğlu, 1968). Aktarılanlara bakılırsa emperyalizm düğmeye basmış durumdadır.

Olaylar giderek hızlanan bir ivmeyle gelişir. Manastır 23 Temmuz günü meşrutiyeti ilan ederek bir telgrafla saraya bildirir, Manastır'ı Rumeli'nin diğer yöreleri izler, padişah telgrafları Meclis-i Vükela'ya havale eder, Heyet-i Vükela (Bakanlar Kurulu) Kanunu Esasi hükümlerinin yürürlüğe girmesini ve Maclisi Mebusan'ın toplantıya davet edilmesi kararını padişaha sunar, karar padişah tarafından hızla onaylanır ve 24 Temmuz 1908'de başta İstanbul olmak üzere tüm vilayet ve yörelerde Kanunu Esasi'nin yürürlüğe girdiğine ilişkin padişah hattı hümayunu yayınlanarak 2. Meşrutiyet ilan edilir (Çavdar, 1999). Kaynağını, henüz Osmanlı vatanperverliği biçiminde ifade edilen bir milliyetçilikten alan 1908 hareketi, genç subay ve aydınların vatani kurtarma çabalarının bir sonucudur, hareket Anayasa'nın ilanı ile imparatorluğu oluşturan çeşitli unsurların kardeşçe birleşeceği ve yabancı devlet müdahalelerinin son bulacağı kanısındadır ve sadece bir subay ve aydın hareketi olmakla kalmayıp ekonomik hayatta paşalar ile Rum ve Ermeni zenginlerinin kurdukları tekeli yıkmaya azimli bir ticaret burjuvazisi tarafından desteklenerek bir toplumsal temele oturmaktadır (Avcıoğlu, 1968).

İkinci Meşrutiyetin ilanı sonrasında Bolu Mutasarrıflığı Kastamonu Vilayetinden ayrılarak bağımsız mutasarrıflık haline getirilmiş, 1865'te başlayıp 1908 sonlarına kadar süren havzanın Bahriye Nezareti tarafından yönetilmesi süreci sonlanmış ve havzanın yönetimi 1909 Ocak'ında Nafia Nezareti'ne (Bayındırlık Bakanlığı) verilmiştir (Zaman, 2004; Savaşkan, 1993). Havza yönetiminin henüz Bahriye Nezareti'nde bulunduğu 1908'in ikinci yarısında dikkati çeken ilk olay bir işçi direnişi. Bu direniş aynı zamanda havzadaki bilinen ilk işçi direnişi. Güzel, Türkiye'de işçi

hareketlerini inceleyen çalışmasında, "Hürriyet" in ilanı ile başlayan yeni dönemin "adalet, meşveret, müsavat, hürriyet ve uhuvvet" (adalet-danışma-eşitlik-hürriyet-kardeşlik) sloganlarının işçileri özlerinden etkilediğini ve 23 Temmuz 1908'den aynı yılın sonuna kadar imparatorlukta, ülkenin şu ya da bu biçimde sanayii olan bütün kentleri ve bütün işkollarını kapsayan 111 grev düzenlendiğini belirtiyor (Güzel, 1996). Söz konusu grevlerden beşi madencilik işkolunda. Bunlardan ilki Eylül ayında Zonguldak Kömür Havzasında yaşanıyor, diğerlerinden üçü Eylül ayı sonlarında Balya-Karaaydın, Ergani ve Midilli'de, biri de Ekim ayı sonunda Foça'da yaşanıyor.

1908 yılının Eylül ayında (bazı kaynaklarda 11 Eylül, bazı kaynaklarda 14 Eylül olarak tarihleniyor), Zonguldak Kömür Havzası'nda Fransız sermayeli Ereğli Şirket-i Osmaniyesi'nde çalışan demiryolu ve maden işçileri direnişe geçiyor (Çıladır, 1996). Yaşananlara Çıladır'ın aktardıklarıyla devam edelim. Katılımcı sayısının 10 000 kadar olduğu tahminlenen direniş, önce demiryolu işçilerinin katarların hareketini engellemek için demiryolları üzerine barikatlar kurmalarıyla başlıyor, giderek bütün işçiler ayaklanıyor. Demiryolu ve maden işçileri büyük gruplar halinde, önlerinde allı-yeşilli bayraklar, ellerinde balta, kazma, sivriç gibi iş aletleriyle kent merkezine iniyor ve Ereğli Şirket-i Osmaniyesi'nin limandaki idare binasını kuşatıyorlar. İşçilere polisin müdahale etmesiyle yer yer çatışmalar oluyor, olaylar sırasında binaların camları kırılıyor, lokomotifler zarar görüyor. Direnişi büyük bir korkuyla karşılayan Ereğli Şirket-i Osmaniyesi İdare Meclisi Başkanı Kont Vitali, hükümete başvurarak işçilere gereken dersin verilmesini istiyor. Bu istek üzerine hükümet, pek çok örnekte olduğu gibi işçilerin üzerine avcı taburları gönderiyor. Kont Vitali tipik bir sömürge valisi gibi, Musul gambotu ile Zonguldak'a geliyor ve işçi temsilcileri ile görüşme talebinde bulunuyor. İşçi temsilcileri görüşmede ücretlerinden kesilen "hastane parası"na karşı olduklarını belirtiyor ve kesintinin kaldırılmasını istiyor, istek kabul ediliyor ve grev sona eriyor. Zaman, Çıladır'ın aktardıkları dışında, eylem sırasında 21 işçinin tutuklandığını ve eylem sonucu işçi ücretlerinde %30 artış yapıldığını da bildiriyor (Zaman, 2004). Özgürlük, eşitlik, adalet gibi sloganlarla kendini ifade eden egemen iradenin, işçilerin daha sonra haklı bulunacak istekleriyle başlayan bir grevine, yabancı sermayeli bir şirketin isteği üzerine avcı taburları göndererek müdahale etmesi ise yaşananların ilgi çekici bir diğer yanını oluşturuyor.

İncelediğimiz sürecin hemen başında, henüz 1908 bitmeden, doğrudan Zonguldak Kömür Havzası'na yönelik olmasa da, yaşanan bir diğer önemli gelişme de Tatil-i Eşgal Cemiyetleri Hakkında Kanunu Muvakkat (İşlerin Durdurulması Dernekleri Geçici Yasası) adıyla uygulamaya giren 8 Ekim 1908 tarihli düzenleme. Düzenleme, 1909 yılında uygulamaya girecek Tatil-i Eşgal Kanunu ve Cemiyetler Kanunu ile birlikte, dönemin çalışma yaşamı ve sosyal politikaları yönünden önemli ve incelemeye değer özelliklere sahiptir (Talas, 1992). Onüç

maddeden oluşan geçici yasa demiryollarında, liman ve rıhtımlarda yükleme-boşaltma işlerinde, aydınlatma, su, tramvay ve kentiçi vapur ulaştırmasında çıkan iş uyuşmazlıklarına yönelik düzenlemeler öngörmekte, işlerin durdurulması yani grevler konusunda bazı düzenleme ve yasaklar belirlemektedir. Yasaya göre uyuşmazlıklar hükümet, işçi ve işveren temsilcilerinden oluşan bir kurulda görüşülüp karara bağlanacaktır. İşçiler bu kurulun kararını beğenmeyip hizmeti bırakmakta serbesttir, ancak işyerinde çalışma özgürlüğünü önleyici hareketlerde bulunamayacakları gibi, gösteriler de yapamayacaklardır. Bu anlamda düzenleme, bir tür eylemsel grev yasağı getirmektedir. Bunun dışında yasa, sendikaların kurulup çalışmasını bir bakıma yasaklamakta, sendika kurmayı özendirmeye ve teşvike hapis cezası getirmekte ve kamuya ilişkin hizmetlerin görülmemesine katılanlara hapis cezası verilmesini öngörmektedir.

1908 biterken 17 Aralık'ta Meclis-i Mebusan açılır ve İngilizlere yakınlığı ile bilinen Kamil Paşa, Abdülhamit tarafından sadrazamlığa getirilir. Bu atama sonrasında İngiltere Kralı VII. Edward'ın sultanı telgrafla kutladığı ve Abdülhamit'in Mithat Paşa'nın İngilizlere yakın duran oğluna söylediği şu sözler de anımsanmaya değer: "Almanya'ya karşı takip ettiğim fikirde ne kadar aldandığımı bugün itiraf ediyorum. Siyasetimi değiştirdim, bundan sonra artık İngilizleri takip edeceğim. Memleketin selametini İngilizlerle hareket etmekte görüyorum." (Avcioğlu, 1968). Kamil Paşa, dış politikada başta İngiltere olmak üzere büyük devletlere karşı boyun eğen tutumu, seçimler sırasında ayrılıkçı azınlıklara gösterdiği yakınlık, oğlu Sait Paşa'nın yaptığı suistimaller ve meclisi ikinci plana itme çabaları nedeniyle İttihat ve Terakki'nin eleştirdiği bir sadrazamdır (Çavdar, 1999).

1909 yılının göz atmaya değer gelişmelerinden biri 31 Mart olayıdır. Derviş Vahdeti ile gazetesi Volkan ve kurduğu "İttihad-ı Muhammedi Cemiyeti"nin başrolünü oynadığı 31 Mart Olayı, meşrutî yönetime, batılılaşmaya ve İttihat ve Terakki'ye muhalefet eden grupların ortak bileşkesinin yarattığı bir kalkışmadır ve 31 Mart olayına yaklaşırken İttihat ve Terakki'nin karşısındaki muhalefet 4 ana öğeden oluşmaktadır (Çavdar, 1999): 1) İttihat ve Terakki'nin merkezîyetçi ve otoriter tutumuna karşı daha liberal ve demokratik bir politika izlenmesini savunan, Prens Sabahattin'in çevresinde toplananlar ve onların sözcüsü konumundaki Ahrar Partisi. 2) Şeriat kurallarının ayaklar altına alındığını savunan ve batılılaşma çabalarına karşı çıkan tutucu ve dinci gruplar. 3) Ayrılıkçı politikalar izleyen azınlıklar. 4) Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanmasının ciddi bir biçimde masaya yatırıldığı bir dönemde, İttihat ve Terakki'nin yaymaya çalıştığı Osmanlılık bilincinden hoşlanmayan, İstanbul'da genç, dinamik, atılan bir yönetimden ziyade büyük devletlerin dümen suyundan giden yorgun ve güçsüz bir hükümet görmek isteyen başta İngiltere olmak üzere dış güçler.

1909 yılının Ocak ayında havza yönetimi Bahriye Nezareti'nden alınarak Nafia Nezareti'ne verilir. Bu gelişme bir bakıma havza yönetiminin sivilleşmesini de yansıtmaktadır. Yalnızca 5 ay sürecek olan Nafia Nezareti

döneminde Ereğli Maadin-i Hümayun Nezareti unvanı kaldırılarak Ereğli Madenleri Müdürlüğü'ne dönüştürülmüş ve nafia mühendislerinden Arnavut Eşref Bey müdür olarak atanmış, Eşref Bey'in ilk uygulaması da Ereğli'de bulunan müdürlüğün Kozlu'ya, Bahriye askerlerinden kalma kışlaya taşınması olmuştur (Zaman, 2004; Savaşkan, 1993). Eşref Bey'in 23 Şubat 1909'da istifa etmesi üzerine yerine muhasebeci Serkis Efendi vekaleten atanır. 1909'un Haziran ayına gelindiğinde büyük şirketlerin yanı sıra havzada yerli ve yabancı 300 kadar işletmecî bulunmaktadır. Hükümet aldığı karar ile, liman ve demiryolu işletmeciliğinin Nafia Nezareti adına Ereğli Madenleri Müdürlüğü tarafından yönetilmesine, madenlerin işletilmesi, havzanın korunması, işletmeciliğin geliştirilmesi ve üretimin artırılması çalışmaları ise Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne bağlanması kararını verir, böylece havza yönetimi bu yeni Nezaret'e geçmiş olur. (Zaman, 2004). 17 Eylül 1909'da bir işçi eylemine daha rastlıyoruz: İşçiler, kötü çalışma koşullarının düzeltilmesi ve baskılara son verilmesi için Dahiliye Nezareti'ne dilekçe ile başvuruyorlar (Zaman, 2004).

Bu yıllarda Ereğli kömürünün tonu 17-18 şilinden satılırken, İngiliz kömürünün ton başı maliyeti 21-22 şilindir. 1910'da İzmir'de yıllık kömür tüketimi 128 000 tondur ve %60'ı havzadan karşılanmaktadır, İstanbul'un yıllık tüketimi ise 370 000 ton civarındadır ve bunun yaklaşık 1/3'ü donanma, tersane, tophane ve diğer askeri fabrikalarca kullanılmaktadır (Zaman, 2004). Havza yönetiminin Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne devredilmesinin ardından 23 Mayıs 1910'da nezaretin heyet-i fenniye üyelerinden Hüseyin Fehmi (İmer) Bey Ereğli Madenleri Müdürü olarak atanır (Zaman, 2004; Savaşkan, 1993). Hüseyin Fehmi Bey'in Kozlu'ya ulaşımı öyküsü, verilen görevin saygınlığını yansıtan niteliktedir. Hüseyin Fehmi Bey Akdeniz ve Karadeniz'de Türk sancağı ile seferler yapan bir Gürcü gemisine binerek yola çıkmış, tüm gemilerin Kozlu'ya uğramamasına karşın gemi Kozlu'da demirleyerek Hüseyin Fehmi Bey'i karaya çıkartmıştır (Savaşkan, 1993). Hüseyin Fehmi Bey yönetiminde, Bahriye Nezareti döneminde merkezi Kozlu'da bulunan ve ocakların fenni şekilde işletilmesi ile ilgilenmek üzere Bahriye subayları ve madencilerden oluşturulan üretim ve imalat komisyonları kaldırılır ve Maadin Nizamnamesi hükümlerinin uygulanması yoluna gidilir, Kandilli, Çamlı ve Alacaağzı memuriyetleri Ereğli'de kurulan Merkez Memuriyeti'ne bağlanır, ambar ve şimendifer memurlukları da kaldırılarak bu görevler Kozlu ve Kilimli memurluklarına verilir (Zaman, 2004; Savaşkan, 1993). Ocaklardan limana kadar uzanan demiryollarının işletmeciliğini alan Ereğli Şirket-i Osmaniyesi'nin Zonguldak'ta Maden Dairesi olarak isimlendirilen Maden Müdürlüğü binası ile Zonguldak Hükümet Konağı'nı yapması üzerine müdürlük 11 Haziran 1910'da Kozlu'dan Zonguldak'a taşınır.

1910 yılında, 5 185 çalışanı ile Ereğli Şirketi Osmanlı İmparatorluğu'nun en çok işçi çalıştıran şirketi durumundadır, şirket 17.3 milyon kuruş ile işçilere ödenen ücrette ve 44.5 milyon kuruş ile en yüksek satış gelirinde

de ilk sıradadır. Gürcü ve Rombaki Kömür Şirketinde ise 1488 işçi çalışmaktadır. Yer altı işçilerinin 8-20 kuruş arasında olan yevmiyeleri 1875'den buyana hemen hiç değişmemiştir ve kömür nakliyatında çalışan işçiler de 6 kuruş yevmiye almaktadır (Zaman, 2004). Zonguldak Limanı'nda liman tarifesine göre yükleme yapılırken, liman dışında açık denizdeki gemilere salapura adı verilen kayıklarla yükleme yapılmakta, bu yükleme-boşaltma işi Ereğli'de bulunan Kahya Teşkilatı'nca organize edilmektedir ve 1910 yılında Kozlu'da kayıkçıların Hafız Ahmet başkanlığında başlattıkları ilk örgütlenme havzadaki işçi hakları açısından önem taşımaktadır (Zaman, 2004). Kahya teşkilatı 1924'te kaldırılarak yerine "Havza-i Fahmiye Deniz Ameleleri Cemiyeti" kurulacak, başkanlığına da Havza-i Fahmiye Umum Müdürü Esat (Kerimol) Bey getirilecektir.

Temmuz 1910'da Ereğli Şirket-i Osmaniyesi'ne bağlı Gelik ocağında çalışan işçiler keyfi cezalar ve ücret yetersizliği nedenleriyle direnişe geçerler ve Gelik'te kendilerine kötü davranan Fransız ustabaşı Kaye'nin görevden alınmasını isterler (Zaman, 2004). Direniş birkaç gün sonra sona erer, şirket düşük ücret ve keyfi cezalara devam eder, ancak direnişe önderlik yapan Tayyar Çavuş'un işine son verilir.

Ülke genelinde 1911 yılında 1000'den fazla işçi çalıştıran kuruluşlardan -en azından- üçü madencilik işkolundadır ve bunlardan ikisi de, Ereğli Şirket-i Osmaniyesi ile Yorgi ve Rombaki Kömür Şirketi, Zonguldak Kömür Havzası'nda bulunmaktadır (Bilir ve Yıldız, 1998). Çok sayıda şirketin havzada işletmeciliğe başlamasıyla birlikte, gereksinim duyulan emek gücü havza dışından sağlanmaya başlanır ve Zonguldak şehir merkezi göç alır. Bu gelişme üzerine hükümet tarafından 30 Ocak 1911'de "devlet topraklarının imar ve ihya yoluyla özel mülkiyete geçmesini ve bina yapımını yasaklayan 1900 yılı esaslı tapular geçerli olmak üzere tüm araziyi devletin hüküm ve tasarrufuna alan" 298 Sayılı Tezkere-i Samiye (Başbakanlık yazısı) çıkartılır (Zaman, 2004). Tezkere, havzanın yer altı zenginliği ve bu potansiyelin ülke ekonomisindeki yerini belirleyen hükümetin, bu imtiyaz alanı içinde her ne nedenle olursa olsun, devlet izni olmaksızın arazi açmayı ve inşaat yapmayı yasakladığı önemli bir düzenlemedir. Tezkere-i Samiye ile belirlenen Havza-i Fahmiye sınırı, "Alaplı'nın batısında Karataş Suyu'ndan başlayıp Çakaloğlu Dağı, Kuzu Gölü, Kızılkiriş Dağı ve Büyükkorman'dan doğuda Yenice'ye, kuzeye doğru Ulus üzerinden Kapisuyu (Kurucaşile) hattı ile Kara Deniz kıyı şeridi arasında kalan alan" olarak tanımlanır (Zaman, 2004). Daha önce 1879'da Bahriye Nezareti tarafından hazırlanan harita üzerine işlenen havza sınırlarını gösteren harita Ticaret ve Ziraat Nezareti'nin 21 Mart 1911 tarih genel 396 özel 7 sayılı yazısı ile Ereğli Madenleri Müdürlüğü'ne gönderilir (Zaman, 2004). Bu yazı ve haritanın bir örneği de eş zamanlı olarak Bolu Mutasarrıflığı'na gönderilir ve havza sınırlarındaki kadastro çalışmalarının kısa zamanda bitirilemeyeceği belirtilir. Yapılması istenen kadastro çalışmalarının sonuçlanamaması ve istenen haritanın yapılamaması

nedeniyle Bahriye Haritası 1953 yılına kadar varlığını sürdürecektir.

Ergani Bakır Madenlerinde çalıştığı yıllarda, 1915'te, ülkenin en büyük krom rezervinin bulunduğu Elazığ'daki kromit yataklarını bulacak, 1923'te Havza-i Fahmiye Müdürü olarak Zonguldak'ta görev yapacak olan Abdullah Hüsrev Guleman, 1911 yılı yazında Ticaret ve Ziraat Nezareti adına Paris Maden Yüksek Mühendis Okulu'nda öğrenim görmektedir ve Nezaretin izni ile Ereğli Kömür Havzası'nın genel jeolojisi ve havzadaki işletme yöntemleri hakkında inceleme yaparak stajını tamamlamak üzere Zonguldak'a gelmiştir (Zaman, 2004). Guleman'ın daha sonraları 1938'de Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Mecmuası'nda yayınlanan "Etütler, Madencilik Hayatında Birkaç Hatıra" başlıklı yazısında 1911 yazındaki Zonguldak'a yönelik anlattıkları, o dönem için güzel bir fotoğraf niteliğindedir ve önemli ipuçları vermektedir: "İstanbul'dan bindiğim vapur, güzel bir yaz sabahı Zonguldak önüne vardı. Aheste beste limana girmeye başladı. Önümdeki manzara, sahili müstesna, pek hoşuma gitti. Zonguldak dar, geniş birtakım vadilerle yekdiğerinden ayrılmış görünen yemyeşil dağ yamaçlarına serpilmiş küçük küçük meskenleriyle uzaktan cidden göz aldattı... Sahilde direk harmanı olarak kullanılan pis bir kumluk arkasında Ereğli Şirketi'nin terkedilmiş kok fırınlarıyla faal lavuarları görünüyordu. Vapurdan karaya çıktım. Limanda nihayetlenen Üzülmez demiryolu güzergahı, kasabanın yegane ana caddesini teşkil eder görünüyordu... Bavulumu Maden İdaresi'ni bilen bir hamala verdim. Kömür tozlu ve topraklı bir yol kenarından yürüdük. Deniz tarafında Ereğli Şirketi'nin idare merkezinden başka enteresan hiçbir bina yoktu. Caddenin kara tarafında ise limandan itibaren çirkin manzaralı beş on kulübe ve salaş ile aralarında bazen mezbelelik görülen ufak tefek bir takım ahşap ve kağır yapılar göze batıyordu... Maden İdaresinde temiz giyinmiş, dik duran, kibar tavırlı bir zat, bay müdür beni büyük bir nezaket ve samimiyetle kabul etti. Kendisinden Zonguldak'ın derhal göze çarpan kozmopolitliği hakkında inanılır bilgi ve olgun fikirler aldım. Öğlen yemeğinden sonra Maden İdaresi Müdürü ile birlikte Zonguldak Kaymakamını (aklımda kaldığına göre Rum Ortadoks Hıristaki Efendi), hakimi, müftüyü, Rum Metropolitini, Fransız ve İtalyan Konsoloslarını, Ereğli Şirketi ile Rombaki ocakları direktörlerini, o devirde belediyenin bir kıymeti bulunmadığından mahalli eşraftan birkaç madenci ve tüccarı ziyaret ettik... Dikkat ettim ki, Türkçe yalnız memurlarla ameleyle hitap edildiği zamanlarda kullanılıyor ve Jön Türklere monşer bey diye hitap takdir ve sempati belirtisi sayılıyordu. Konuşulduğunu işittiğim lisanlar önem sırasıyla Fransızca, İtalyanca, Hırvatça, Rumca, Ermenice ve Yahudiceydi. Ocakların dahili amelesi ekseriyetle Zonguldak'ın hinterlandındaki köylülerden teşekkül ediyordu. Liman haricinde ve ağızlarda kömür nakliye ve yüklemesi Ereğlililerin tekelindeydi. Ocak dış işleri amelesi de Kara Deniz ve Şark vilayetlerinden geliyordu. İşçilerin büyük bir bölümü, yazın açıkta ve kışın da maden işletmecilerinin yardımıyla kendileri tarafından yapılan taş, toprak veya kamalık ağaçlardan uydurularak yapılmış tamamıyla

sağlıksız kulübelerde yatıyorlardı. Meşrutiyetin ilanından sonra hükümete şirin gözükme için Ereğli Şirketi, Rombaki, İhsaniye ve Kandilli ocakları birkaç kagir örnek olarak amele barakası yapmışlardı. Bu barakaların yapımında gözetilen amaç, amelenin kapalı bir yerde hiç olmazsa kuru tahta üzerinde, ocaktan çıktığı gibi yatıp uyuyabilmesini temin etmektir. Bu sayısı kısıtlı kulübeler tip olarak onsekizer kişilik yapılmış ise de, çok kere bunların her birinde yirmidörder işçi yerleştirilirdi... Bana havza jeolojisi hakkında mühendis M. Ralli'nin 1896'da yayınladığı etütler üzerinden bilgi verdiler. Maden ocaklarının büyük bir bölümünün plansız işletildiğini gördüm. Maden Dairesi de bilimsel bir yapıya sahip olmadığından, mevcut ve az sayıdaki imalat planlarını düzenli toplayarak koordine etmekten acizdi."

1910 yılında direnişe giden Gelik işçileri, 1911 Ekim'inde yeniden işi bırakırlar, Ereğli Şirket-i Osmaniyesi direnişin Gelik'e dönen Tayyar Çavuşun (önceki grevde işten çıkarılmış) kışkırtması ile yapıldığı düşüncesindedir ve Ereğli Madenleri Müdürü Hüseyin Fehmi İmer de aynı görüştedir, jandarma görevlilerinin olay yerinde yaptığı araştırma sonucu tuttuğu rapora göre işçiler isteklerinde haklıdır, ancak sonuç değişmez (Zaman, 2004). 1911 yılının önemli gelişmelerinden biri de Bahriye Nazırı'nın oğlu Mustafa Süreyya Bey'e olan 2 500 lira borçlarını ödeyememeleri nedeniyle, mahkemece satılan Murad ve 21 Numaralı İhsaniye Ocaklarının İstanbul'da gaz ticareti yapan Arvantidis kardeşlerin eline geçmesiyle, Yunan ve İtalyan katılımlı Kozlu Kömür Madenleri Osmanlı A.Ş.'nin 30 000 altın liralık sermaye ile kurulmasıdır (Zaman, 2004). Arvantidis kardeşler Kurtuluş Savaşı sonrasında 1924 mübadelesinde ocakları terk ederek Zonguldak'tan ayrılacaklardır.

1912 gelişmelerin birbiri ardına yaşandığı zorlu bir yıldır. İttihat ve Terakki'nin karşısında güçlü bir muhalefet bloğu oluşturacak olan "Hürriyet ve İtilaf" kurulu, 18 Ocak'ta Meclis-i Mebusan fesholur, seçime gidilmesi kararı alınır, Hürriyet Hoca denilen bir vaizin Bursa Ulucami'de "mikrop yoktur, kolera hastalığına karşı tedbir almalı demekle dinsizler Allah'ın takdirine karşı koyuyorlar" demesine varan söylemlerle muhalefet tüm gücüyle yüklenir, ünlü "sopalı seçim"den İttihat ve Terakki güçlü olarak çıkar, 13 Nisan'da Meclis yeniden açılır ve Sait Paşa Hükümeti kurulur, Meclis'in açıldığı gün İtalyanların Çanakkale'deki Kumkale istihkamlarını bombaladığı haberi gelir, Arnavutluk'ta isyan başlar, Sait Paşa'nın istifasıyla Gazi Ahmet Muhtar Paşa Hükümeti kurulur, Balkan Savaşı başlar, Edirne'ye kadar bütün Rumeli kaybedilir, Girit dahil Ege adaları yitirilir, Trablusgarp elden çıkar, 30 Ekim'de Kamil Paşa Hükümeti kurulur, hükümet büyük devletlerin tüm tekliflerini kabul ederek Balkan barışını imzalamaya çabasında, Osmanlı'nın Avrupa sınırı olarak Midye-Enez hattı kabul edilmiştir, böylece Edirne ülke sınırlarının dışında kalmıştır (Çavdar, 1999). Görünen o ki, emperyalizm için işler iyi gitmektedir: Osmanlı'nın paylaşımı başlamıştır, iktidarda büyük devletlerin dümen suyunda ilerleme yanlısı bir yapılanma oluşmuştur ve emperyalizmin ülke içindeki işbirlikçileri faaliyetlerine

devam etmektedir. Gelişmelerin hızla yaşandığı 1912 yılında ülke genelinde maden üretimi ise şu şekildedir (Bilir ve Yıldız, 1998): Kömür 810 000, bakır 1 000, simli kurşun 12 500, krom 20 100, boraks 14 100 ton.

1913 yılı İttihat ve Terakki'nin Babıali Baskını ile yönetime el koymasına ve Mahmut Şevket Paşa Hükümeti'ne tanıklık yapar. Dönemin önemli gelişmelerinden biri, hükümetin Düvel-i Muazzama'nın (büyük devletler) 17 Ocak 1913 tarihli notasına verdiği, İttihat ve Terakki'nin yeni politikasını ortaya koyan yanıtıdır. Verilen yanıtta göre, çeşitli özveriler yapacak olan Osmanlı Hükümeti gümrük özgürlüğünü, mali ve iktisadi bağımsızlığı, serbest hukuk esasına dayalı ticari anlaşmalar yapabilme hakkını, Türkiye'deki yabancıların da yurttaşlar gibi vergi vermelerini, bu koşullar yerine getirilinceye kadar gümrük resimlerinin %4 artmasını yabancı postanelerin kaldırılmasını ısrarla istemekte ve kapitülasyonların kaldırılacağı konusunda büyük devletlerden kesin bir vaad talep etmektedir (Çavdar, 1999). Kağıt üstünde kalmasına karşın, gelecekte aydınların genel isteklerinin ilk habercisi sayılabilecek bu talepler iktisadi bağımsızlık ilkesinin ifadesi niteliğindedir.

Eylül 1913'te ülkenin içinde bulunduğu durumun kısa bir tanımı şöyledir: Devletin sınırları daralmıştır, İmparatorluğun en ileri bölgesi olan Rumeli bütünüyle elden gitmiştir, geriye kalan Anadolu, Suriye, Irak ve Arap yarımadası iktisadi açıdan çok geri kalmış bir yapıdadır ve bu bölgelerin ulaşım, sanayi ve bayındırlık olanakları bulunmamaktadır, halk devletin yıllar boyu süren tek boylu sömürsünden ötürü merkezi hükümete karşı küskün, cahil ve yoksuldu, Osmanlı aydını bedbinlik içerisindeydi ve İttihat ve Terakki'nin sorunların çözümüne yönelik bir modeli bulunmamaktadır (Çavdar, 1999).

1913 yılında havzada iki şirketin daha varlığı gözleniyor. Bunlardan biri, Rusya'nın Dış Ticaret Bankası İstanbul Şubesi Müdürü Laskaridis ve arkadaşı Raskalizof'un havzada yaptıkları incelemeler sonrası 30 000 lira sermaye ile İstanbul'da kurulan Maadin Osmanlı Şirketi'dir (Zaman, 2004). Rus sermayesinin havzadaki temsilcisi olan şirket Çaydamar ve Karınca Dere'de 113, 299 ve 362 numaralı 3 ocağı satın alarak işletmeciliğe başlar, 1. Dünya savaşı'nın başlamasıyla faaliyetlerini durdurmak zorunda kalır, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sonrasında faaliyetlerini "Maadin Türk A.Ş." adıyla 299 numaralı Çaydamar Ocağı'nda sürdürür. Şirketlerden ikincisi Belçika ve Alman sermayesi'nin temsilcisi Bender-Ereğli Birleşik Kömür İşletmeleri A.Ş.'dir. 1900 yılında havzada işletmeciliğe başlayan Ragıp Paşa'nın Sarıcazadeler Şirketi bir süre sonra işletme hakkını kömür tüccarı Abacıoğlu'nun şirketine devreder, direktör olarak ocakların başına maden mühendisi Sereryadis getirilir, Kozlu'da bir lavuar yapımına başlanır ancak bitirilemez, Abacıoğlu yatırımlarını tamamlamak için Viner Bank'tan 15 000 lira kredi alır, daha sonra 11 440 000 Belçika Fransı sermaye ile kurulan Bender-Ereğli Birleşik Kömür İşletmeleri A.Ş. söz konusu Sarıcazade Ocakları'nı 31.12.1913 tarihli yazılı sözleşme ile kiralar (Zaman, 2004).

Geçmiş yıllarda olduğu gibi, havzada 1913'te de iş bırakma eylemi yaşanır. Bu kez sahnede deniz amele ve kayıkçıları vardır. Ücretlerinde artış yapılmadığı takdirde işbaşı yapmayacaklarını bildiren işçilerin isteklerinin kabul edilmemesi üzerine 26 Ocak 1913'te tüm iskelelerde eylem başlar, kömür nakliyatı ve buna bağlı olarak da kömür üretimi durur, ağır baskılar sonucunda kayıkçı ve amelelerin bir kısmı işbaşı yapar (Zaman, 2004). Bu eylem 1908, 1910 ve 1911'den sonra havzadaki dördüncü iş bırakma eylemidir. Ancak, örgütsüz ve sahipsiz olan maden işçileri/maden tayfası bu eylemlerinde şiddete başvurulacak ezilmiş ve bastırılmışlardır.

Süreç 1914 yazına doğru ilerlerken ekonomik durum bir bunalım manzarası göstermektedir. 1914 yılında ülke genelinde kişi başına düşen yıllık ortalama gelir 11.5 TL'dir, imparatorluğun en fakir bölgesi 7.82 TL ile Irak'tır, Irak'ı 10.82 TL ile Anadolu izlerken, İstanbul ve Çatalca 22.50 TL ile en zengin bölgedir (Şahin, 2002). Maaşlar düzenli ödenememekte, hazinenin ihtiyaçları kısa vadeli avanslarla karşılanmaktadır, bu dönemde en önemli borçlanma Nisan 1914'te Fransa ile yapılan ve Paris borsasında işlem gören borçlanmadır (Çavdar, 1999).

1914 yılında havzadaki üretimin %50'sinden fazlasına Ereğli Şirketi sahiptir, şirketin mühendisler dahil 700 kadar uzmanı ve 4 500 kadar da işçisi vardır, yaklaşık 10 000 işçinin çalıştığı tahminlenen havzada işçi ücretleri şöyledir: Usta kazmacılar 10-12 kuruş/gün, nakliyeciler 15-90 para/100 kg. kömür, düz işçiler 6 kuruş/gün, sütunkeşler (direkçiler) taşıdıkları direk başına 2-4 kuruş, kayıkçılar 1 kantar (56 kg.) kömür nakli için 60 para, düz işçi konumunda olan geçici işçiler 6-7 kuruş/gün (Zaman, 2004).

1. Dünya Savaşı öncesinde Zonguldak Kömür Komisyonu'nun görevi, Bahriye Nezareti'nin görevlendirdiği bir başkan ve Maliye, Nafia ve Ticaret Nezaretlerinin görevlendirdiği birer üyeden oluşan Osmanlı Kömür Komisyonu'nun verdiği belgeler gereğince kömür yükleme ve ihracatına nezaret etmektir (Zaman, 2004). Savaş öncesinde devletin gereksinimi olan kömür 500-600 bin tondur ve bunun bir bölümü İngiltere'den ithal edilmektedir. İngiltere'nin 1913 yılındaki kömür ihracatı 10750319 ton/yıl olup bunun 416148 tonu Osmanlı'ya satılmıştır. 1912 yılında havzada üretilen kömürün belirlenen fiyat üzerinden devlete verilmesi zorunluluğu kaldırılmasına karşın, 1911'de 904000 ton/yıl olan havza üretimi 1914'de 651000 ton/yıl'a gerilemiş durumdadır (Zaman, 2004).

1914 Temmuz'una gelirken dünyanın bir paylaşım savaşına doğru hızla yol aldığı, bu paylaşımın odak noktalarından birinin Osmanlı İmparatorluğu olacağı hükümetçe bilinmektedir ve bu koşullar altında yalnız kalan Osmanlı İmparatorluğu Almanya'ya yanaşır (Çavdar, 1999). Avusturya Veliahd'ının öldürülmesi ile uzun zamandır beklenen kıvılcım yakılmış olur ve Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a savaş ilan etmesi ile 1. Dünya Savaşı başlar. 2 Ağustos 1914'te Osmanlı-Alman ittifakı

imzalanır ve 3 Ağustos'ta seferberlik ilan edilir. Sonrası oldukça iyi bilinen bir süreçtir. Ancak, Çavdar'ın Osmanlı'nın savaşa girişi ile ilgili aktardıkları bugün de yeniden vurgulanmaya değer (Çavdar, 1999): "Osmanlı İmparatorluğu kendi bilgisi dışında bir savaşa sürüklenmişti. Bu, bağımsızlık iddiasındaki bir devletin karşılaşılabileceği en çarpıcı durumdur. Böylece, bağımsızlığını ve gelişmesini bir başka ülkeye bağlamanın diyeti ödenmektedir." Bu arada, Giresun'dan 3 000 neferli 89. Alay'ın Trabzon'a nakledilmesi sırasında bir Rus kruvazörü Zonguldak Limanı'nı bombalar, ancak limanda kömür yüklemeyi engelleyecek bir hasar olmaz (Zaman, 2004). Savaş nedeniyle deniz ve demiryolundan kömür nakledilemez hale gelir, hatta havzada üretimin giderek azalması sonucu Zonguldak'tan deniz yolu ile kömür taşınmasında sıkıntılar yaşayan ve aylık kömür tüketimi 1 000-1 500 ton olan Şirket-i Hayriye çalışan vapur ve sefer sayısını azaltmaya başlar (Zaman, 2004).

Osmanlı-Alman yakınlaşması nedeniyle 1. Dünya Savaşı'nda havza Almanların rahatça hareket edebildikleri bir bölge haline gelir, birçok şirketin hisse senetleri Alman sermayedarların eline geçer. Savaş nedeniyle Ereğli Şirketi'nin faaliyetleri azalmıştır ve havza yönetimi "Harp Kömür Merkezi" denilen bir komisyonun elindedir. Harp Kömür Merkezi'nin yönetimi ise Langue adlı bir Alman miralayına ve Alman komisyon üyelerine teslim edilmiştir. Bender-Ereğli Şirketinin hisse senetlerinin önemli bir kısmı, kömür, demir ve elektrik endüstrisinde bir tröst oluşturan Hugo Stinnes tarafından satın alınır ve şirket idaresi ele geçirilir. Ragıp Paşa'ya 5 kuruş/ton hisse verilerek ocakların 50 yıllığına işletilmesi anlaşması yapılır. Stinnes daha önceden başlanıp yarım kalan 1 200 ton/gün kapasiteli Kozlu Lavuarı'nı hizmete açar ve Zonguldak Limanı'ndan savaş gemilerinin gereksinimini karşılamayı amaçlar. Bu amaçla Kozlu 17 No'lu kuyudan Zonguldak Limanı'na havai hat yapımı planlanır. Savaştan Almanlar aleyhine sonuçlanması nedeniyle bu hat tamamlanamaz (Zaman, 2004).

Zonguldak'tan İstanbul'a kömür taşımakla görevlendirilen Şirket-i Hayriye'nin İhsan vapuru 24 Mart 1916'da Zonguldak açıklarında peşinde 8 yelkenli tekneyi çekerken bir Rus denizaltısı tarafından torpillerle (Zaman, 2004). Zonguldak Kaymakamı Ahmet Cevdet Bey 23 Aralık 1916'da bağlı bulunduğu Bolu Mutasarrıflığı'na havza sorunlarını (havza tarihi, işletmeciler, işletme ruhsatları, banka kredi işlemleri, işletme sınırları, nizamname ile ilgili konular, eski ocakların zorla ele geçirilmesi, iş kazaları ve yetersizlikler) içeren 40 sayfalık bir rapor hazırlatarak gönderir (Zaman, 2004), Raporun 13. maddesi dönemin çalışma koşullarına yönelik önemli bir bilgi sağlamaktadır: "gerek eski maden Nizamnamelerinde, gerekse yeni Maden Nizamnamesi'nde bazı maddeler vardır ki, yalnız madencinin yapması zorunluluğu getirilmiştir. Bu zorunluluğa uymayan madenci hakkında idari ve adli bir ceza konmamıştır. Uyarma cezaları madencileri yola getirmez." Söz konusu maddede geçen "madenci"nin günümüzde yaygın biçimde kullandığımız maden işçisini

değil, maden işletmecisini tanımladığı anımsanacak olursa, çalışma yaşamına yönelik düzenlemelerin ne denli yaptırımından yoksun olduğu da anlaşılacaktır.

Osmanlı Devleti'nin Harp Silahları Genel Müfettişliği emriyle Alman jeoloji ve maden mühendislerinin katılımıyla oluşturulan bir ekip 1916-1917 yıllarında taşkömürü başta olmak üzere madenlerimizi incelemiş ve konu hakkında bir rapor yazmıştır (Zaman, 2004). Raporunda "her ne kadar Karadeniz sahiline yayıldığı biliniyor ise de, işletmeciliğin şimdiye kadar Ereğli'nin doğusunda, özellikle Kozlu ve Zonguldak çevresiyle sınırlı bir sahada yapıldığı, havzanın Köseazğı'ndan Kozlu, Zonguldak, Kilimli ve Çatalağı vadilerine uzanan alan olduğu" belirtilir. İşletmecilik raporda şu şekilde anlatılır: "Halen vadi tabakaları üzerinde damar eğiminden galeriler açarak, ayrı damarların ayrı küçük işletmelere verilerek işletmecilik yapıldığı anlaşılmaktadır. Hatta, 60 000 ton civarında kömür çıkartmakta olan en büyük şirket Ereğli Şirketi de, küçük işletmelerin tek elde toplanmasından başka bir şey değildir." Raporunda Söğütözü bölgesinde büyük bir işletmeye yetecek kadar kömür rezervi olduğu belirtilir ve Söğütözü kömürünün analiz sonuçları şu şekilde aktarılır: "Karbon (C) %81.2, Müellidülmää (H₂) %4.2, Azot (N) %1.5, Müellidülyä (O₂) %3.74, Kükürt (S) %0.71, Su (H₂O) %0.7, Kül %7.92."

3 Ağustos 1914'te ilan edilen ve Cumhuriyet'in ilanı sonrasında 31 Ekim 1923'te sona eren seferberlik süresince "çocuklar, yaşlılar, sakatlık nedeniyle askerlikten muaf olanlar ve madende çalışma deneyimi olmayanlar dışında" çalışacak işçi bulmak sorun olmuştur. Savaş koşulları ve hukuksal sorunlar nedeniyle Ereğli Şirketi eskiden elde ettiği hakları ve çıkarlarını koruyamaz duruma gelmiş, üretim giderek azalmış, 1913'te 889 153 ton olan üretim 1917'te 158 203 tona gerilemiştir (Zaman, 2004).

1. Dünya Savaşı sürecinde havzada etkinliğini arttıran Alman sermayesinin temsilcisi olan Stinnes savaş sonrasında hisselerini İtalyan sermayedarlarına satmış, Kozlu ve Kandilli'deki geçmişi Ragıp Paşa'ya dayanan ocaklar 1918 yılında İtalyan sermayesinin eline geçmiştir, böylece havzada 28 Haziran 1914'te başlayan Alman kontrolü 30 Ekim 1918'de sona ermiştir (Zaman, 2004).

Mondros ateşkes anlaşması sonrası sadrazam olan Ahmet İzzet Paşa ve Tevfik Paşa'nın dengeli ve mütereddit tutumu İttihat ve Terakki karşıtları ile müttefikleri memnun etmemiş, sonunda Meclis-i Mebusan'ın kapanması sonrasında 4 Mart 1919'da muhalefetin ve müttefiklerin heyecanla karşıladığı Damat Ferit Paşa hükümeti kurulmuştur ve görünüşe göre bu hükümetin 3 ana görevi vardır (Çavdar, 1999): Müttefiklerin istediği yumuşaklıkta bir yönetim sağlamak, barış anlaşmasını imzalamak ve İttihatçılarla azınlıklara kötü sert muamele yaptıkları iddia edilen üst düzeydeki memurları yargılayıp tarihten silmek.

1919 Mayıs'ı önemli olaylara tanıklık yapar. Bunlardan biri Mustafa Kemal'in Samsun'a ayak basmasıdır. Mustafa Kemal Samsun'a hareket ettiği anda arkasında yoğun işçi

eylemleri ve grevlerin yaşandığı bir İstanbul bırakıyordu, işçi sınıfı sayısal azlığına, örgütlenme ve mücadele geleneklerinin fazla gerilere gitmemesine karşı Kurtuluş Savaşı süresince işgalci emperyalistlere karşı grev ve eylemlerine devam edecek ve 1919-1923 dönemi işçi hareketinin yabancı sermayeli kuruluşlara ve emperyalizme karşı örgütlenme dönemi olacaktır (Tuncer, 1998). 1919 Mayıs'ının bir diğer önemli olayı da kuşkusuz İzmir'in işgali ve patlayan ilk kurşundur. Konak'ta patlayan ilk kurşun, dünyada yepyeni bir savaşın, ulusal bağımsızlık savaşının işareti olmuş, savaşın bitiminden beri kendi yorgunluğu ve bezginliği içerisinde umutsuz bekleyen toplum yeniden canlanmaya başlamıştır (Çavdar, 1999). İstanbul'un işgali, cenaze töreni işgale ve işgalde somutlaşan emperyalizme karşı görkemli bir gösteriye dönüşen, tıbbiyelilerin cenazesine "milli şehit Kemal Bey'e" yazılı bir çelenkle katıldığı Boğazlayan Kaymakamı ve Yozgat Mutasarrıf Vekili Kemal Bey'in idamı, siyasi partilerin birbirine düşürülerek bağımsızlık mücadelesine yönelik gücün kırılması ve İzmir'in işgali emperyalizmin oyunlarını herkese öğretmeye başlamıştır (Çavdar, 1999).

Bu arada havzada da bir yönetsel değişim yaşanır. 1918'den sonra Alman-Fransız anlaşması sonucunda Alman ve Fransız sermayelerinin korunması amacıyla havzanın yönetimi İstanbul'da bulunan İtilaf Kuvvetleri Kömür Komisyonu'na verilmiş, bu komisyon üretilen kömürün havza dışına çıkartılmasında tek yetkili makam durumuna gelmiş ve daha önceden kurulmuş olan Zonguldak Kömür Komisyonu da bu komisyon emirlerine göre hareket etmek zorunda kalmıştır (Zaman, 2004). Zonguldak Kömür Komisyonu emrinde bulunan İstanbul Muhafız Alayı bölüğünün yörede asayiş sağlamakta yetersiz kalması üzerine 10. Kafkas Tümeni'nin üç taburlu 32. Piyade Alayı Mart-1919'da Zonguldak'a gelmiş, karargah merkezi Zonguldak olan 500 mevcutlu 32. Alay, Muhafız Bölüğü ile beraber Zonguldak, Devrek ve Çaycuma'da asayiş korumak görevini üstlenmiştir (Zaman, 2004). Bu gelişme ile eş zamanlı olarak havzaya gelen bir askeri birlik daha vardır. Fransız'lar, Mondros Bırakışması'nın 7. maddesindeki güvenlik nedeniyle herhangi bir strateji noktasını işgal etme hakkına sahip olma yetkisine dayanarak, Ereğli Şirketi'nin sermayesini korumak ve güvenliği sağlamak amacıyla 8 Mart 1919'da, bir albay komutasında birkaç polis, jandarma ve piyade askerlerinden oluşan 125. Tabur'larını Zonguldak'a getirir, Maden Ocakları Muhafaza Birliği adı verilen Fransız birliğinin varlığına gerekçe olarak çetelerin soygun ve baskınları gösterilir ve Fransızlar 3 Nisan 1919'da bir torpido ile Zonguldak'a getirdikleri paralı Tunus'lu müstemleke askerleri ile şehirdeki askeri güçlerini desteklerler (Zaman, 2004). Fransızlar, 350 kişilik nizamiye taburu ile Zonguldak'ı kontrolleri altında tutmak için şehrin giriş ve çıkışları ile Üzülmaz, Kozlu ve Kilimli'de her biri 30 kişilik birliklerle kontrol noktaları kurarlar, Ereğli Şirketi çalışanlarının oturdukları şehir merkezinin büyük kısmını tel örgü ile çevirirler ve bu süreçte herhangi bir direnişle karşılaşmazlar (Zaman, 2004). Aslına bakılırsa Fransız işgali öncesinde bölgede asayiş kalmamıştır, eşkiyalar dağları

tutmakta ve kömür işçilerinin yollarını kesip soymaktadır, bu yüzden madenlerde çalışan işçi sayısında düşüşler başlamıştır (**Çıladır**). Milli Mücadele'nin Batı Karadeniz bölgesinde silahlı bir güce kavuşturulması düşüncesi Mustafa Kemal ve Ali Fuat Paşaların Yüzbaşı Cevat Rifat'ı bu işle görevlendirmesiyle somut bir girişime dönüşmüştür. Cevat Rifat'ın emrine verilen 100 kadar erata, İpsiz Recep ve Devrekli Muharrem çeteleri, Bedri Emin, Binbaşı Ethem, Bahriye Binbaşı Murat ve Sabri Beyler ile Sürmeneli Rifat Kaptan komutasındaki güçlerin katılımı ile kısmen düzenli sayılabilecek bu birliklerin toplamı 2500 kişiye ulaşır (**Çıladır**). Bu dönemde Zonguldak ve çevresinde 3 grup dikkati çekmektedir. Bunlardan ilki fizik gücünü daha çok işçi, köylü ve aydınlardan alan Mustafa Kemalçiler grubudur. İkinci grup genellikle sabıkalılar, asker kaçakları vb.nden oluşan Çeteciler'dir. Son grup olan İstanbul Hükümeti Memurları grubu ise, başlangıçta milli mücadeleye karşı bir tutum izlemiş, Kuvva-yı Milliye'nin Anadolu'dan gelen başarı haberleri ile birlikte diğer gruplarla birleşmiş, gemi ve takalarla getirilen cephanenin "Acılık" bölgesindeki "karakol" aracılığıyla Anadolu'ya geçirilmesine yardımcı olmuştur.

Harbiye Nezareti'nin emriyle 14 Mayıs 1919'da 32. Alay'ın 1. ve 2. Taburu ile Alay Karargahı Zonguldak'tan İstanbul'a gönderilir (**Zaman, 2004**). Ancak, bu durum İngilizlerin istediği bir durum değildir ve birliklerin yeniden Zonguldak'a dönmelerini isterler. Hatta Osmanlı Hükümeti'ne verdikleri bir notada Zonguldak'tan İstanbul'a gelen taburun geri gönderilmesinin geciktirilmesinde etkili oldukları için Harbiye Nazırı Cemal Paşa ve Genel Kurmay Başkanı Cevat Paşa'nın görevden çekilmelerini isterler (**Zaman, 2004**). Zonguldak'ta Jandarma ve 32. Alay'ın diğer kuvvetlerinin asayiş koruma görevini üstlenmelerine karşın yetersiz kalmışlar ve ocaklarda çalışan işçi sayısında güvenlik sorunları nedeniyle büyük ölçüde düşüş olmuştur. Zonguldak Kömür Komisyonu üyesi Osman Bey'in durumu belirten telgrafı üzerine 32. Alay'ın 1. ve 2. Taburları ile Alay Karargahı yeniden Zonguldak'a gönderilir, 26 Aralık 1919 itibariyle alayın mevcudu 37 subay, 150 er ve 46 binek hayvanından oluşmaktadır (**Zaman, 2004**). Havzada yaşananlar Anadolu Hükümeti'nin de ilgisindedir. Heyet-i Temsiliye'nin 7 Aralık 1919 tarihli toplantısında havzadaki çete hareketlerine fırsat verilmeyeceğinin bir göstergesi olarak şu karar alınmıştır: "Kozlu'da dağa kaldırılan İtalyan'ın süratle kurtarılması hakkında icap eden kati teşebbüslere girişilmesi Bolu Mutasarrıfı Haydar Bey'e ve Alaplı, Zonguldak, Ereğli Heyeti idarelerine yazıldı" (**Zaman, 2004**). Fransızların Zonguldak'a asker çıkarttığı 1919 yılının sonlarında bölgede direniş örgütlenmelerinin de başladığı gözlenir. 1919 yılının Ekim ayında Zonguldak, Bartın, Devrek, Ereğli, Safranbolu, Çaycuma, Alaplı, Kurucaşile Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri kurulur (**Çıladır**).

Nisan 1920'de Anadolu Hükümeti Devrek, Ereğli, Mudurnu, Bartın, Göynük ve Zonguldak'ın Bolu Mutasarrıflığı'ndan ayrılarak Kastamonu vilayetine bağlanması kararını verir ve "adı geçen vilayetten verilecek

her türlü emirleri ve tebligatı harfiyen ve katiyen icra eylemeniz talep olunur" emri Mustafa Kemal tarafından verilir (**Zaman, 2004**). Aslında bu karar sıradan bir karar değildir. Anadolu Hükümeti, yabancı sermayenin kendi egemenliğine aldığı ve deyim yerindeyse İstanbul Hükümetinin de desteğiyle at oynattığı, ulusal bağımsızlığın önemli bir sembolü durumundaki "yer altı zenginlikleri" bölgesini, milli mücadelenin önemli hareket noktalarından birisi olan Kastamonu'ya bağlayarak kendi etki alanına katmaktadır. Büyük Millet Meclisi 14 Mayıs 1920'de Zonguldak kazasını mutasarrıflık haline getirir, Zonguldak mutasarrıflık yapılan ilk ilçe olur ve Ahmet Cevdet Bey mutasarrıf vekili olarak görevlendirilir (**Zaman, 2004**). Bu gelişmeler karşısında İstanbul'daki Damat Ferit Paşa Hükümeti 1 Haziran 1920'de Zonguldak'ı bağımsız mutasarrıflık haline getirir ve Kadri Bey'i mutasarrıf olarak görevlendirir, Kadri Bey Zonguldak'a gelerek Fransız karargahında göreve başlar (**Zaman, 2004**). Zonguldak'ta görev yapan 2 mutasarrıf olduğunun bildirilmesi üzerine Büyük Millet Meclisi sorunun çözümü için hükümete yetki verir. Bu arada havzayı tamamen kontrollerine almayı planlayan Fransızlar 8 Haziran 1920'de bir gambot ve nakliye gemisi göndererek Ereğli'ye de asker çıkartır, Mustafa Kemal yöredeki milli teşkilatı örgütlemek üzere Ereğli'ye gönderilen Bolu milletvekili Tunalı Hilmi Bey'e 10 Haziran 1920'de "Ereğli'den Fransızların atılması için ciddi tedbirlere girişilmiş ve her taraftan Kuvva-yı Milliye Bolu'ya çıkacaktır, o zamana kadar mahalli Kuvva-yı Milliye ile mukavemet edin" talimatını verir, Meclisin girişimi ve Ereğli halkının direnişi sonucu 18 Haziran 1920'de Fransızlar Ereğli'yi terk eder (**Zaman, 2004**). O günlerde Zonguldak'ta 800 kadar piyade askeri ve iki savaş gemisi bulunmaktadır, kömür işletmeciliği yapılan yerler Tunus'lu paralı askerlerin denetimindedir, Yayla, Rüzgarlımeşe, İkinci Makas, Liman ve Liman yükleme tesisleri "yasak bölge" ilan edilmiştir ve İskeledeki Ereğli Şirketi müdürlük binasının önündeki nizamiyeden liman tarafına geçiş yasaklanmıştır (**Zaman, 2004**).

Zonguldak ve Ereğli'nin Fransız işgalini yaşadığı günlerde, İstanbul Hükümeti'nin Kadri Bey'i mutasarrıf olarak atması üzerine gönderilen bir tepki de Kastamonu'dan gelir. O günlerde Kastamonu Sağlık Müdürü olan görev yapan Dr. Ferruh Niyazi Bey, yayınlanmamış anılarında yaşananları şöyle anlatıyor (**Ayoğlu**): Ereğli ve Zonguldak Fransızların işgalinde olduğundan oralara İstanbul Hükümeti adına gelip gidenler eksik olmuyordu. Ankara'da hükümet kurulduktan sonra sahil sıhhiye teşkilatı da Sağlık Müdürlüğüne bağlanmıştı. İşlem yapmak için yabancı ve yerli gemilere ve küçük teknelere giden sahil sıhhiye görevlilerine gözlerini ve kulaklarını dikkatle açmaları, yolcuları iyice incelemeleri ve ele geçirecekleri her türlü belgeyi vilayet merkezine göndermeleri yazıldığından bu görevlilerin büyük yararları oluyordu. Zonguldak'ta Reji Müdürü, Harun Bey adında, şahsen tanımadığımız, ancak imanlı Kuvva-yı Milliyeci bir arkadaşımız vardı. O zamanlarda reji Fransızlarda olduğu için Harun Bey bunlarla iyi temas ediyor ve aldığı önemli haberleri de derhal vilayete bildiriyordu. Yine birgün, kendisinden bir haber

geldi. Mülkiye Başmüfettişlerinden Hacı Hüsnü ve akrabalarından Kadri Bey isimli iki kişinin, emirlerinde 60 kadar polis, komiser yardımcısı ve komiserle Zonguldak'ta İstanbul Hükümeti adına mutasarrıflık kurmak üzere geldiğini ve Kadri Beyin de Zonguldak Mutasarrıfı olarak tayin edildiğini bildirdi. Vali Cemal Bey, sol kolundaki şiddetli nevralsi ağrılarının rahatsız ve odasından çıkamıyordu. Bana, Hacı Hüsnü Beyi makine başına çağırmamı ve verdiği direktifler yönünde kendisiyle görüşmemi emretti. Kendisi de zar zor telgraf makinesinin bulunduğu odaya geldi. Hüsnü Beyi makine başına çağırttı, geldi. Kendisini Vali Cemal Bey olarak selamladım. "Hoş geldin eski arkadaşım" dedikten sonra, "senin gibi hamiyetli ve yurtsever bildiğim bir arkadaşımızın Zonguldak'ta İstanbul Hükümeti kurmaya çalıştığı yönünde inanılmayacak bir haber aldım, bu ne iştir" dedim. Cevap verdi: "Evet doğrudur. Akrabamdan Kadri Bey Zonguldak mutasarrıflığına tayin edildi. Emrine 60 kişilik polis kuvveti verildi. Ben de refakatına görevlendirildim. Burada İstanbul Hükümeti kurarak teşkilatı içeriye doğru yayacağız. Sizin gibi kadim bir dostumun da Kastamonu'da bulunması bana ümit verdi." Kendisine gittiği yolun yanlış olduğunu, İstanbul Hükümetinin memleketi felakete götürdüğünü, hamiyetle tanıdığımız kendisi gibi kişilerin bu işlere alet olmayacağını umduğumu ve Anadolu'ya iltihak etmesini beklediğimi söyledim. Hacı Hüsnü Bey yanıt verdi: "Sizler yanlış düşünüyorsunuz. Elde kalan vatan parçasını da bu hareketinizle mahvediyorsunuz" diye tutturarak nasihate başladı. Bütün bu konuşmaları dinleyen Vali, "lafı kes, kendisinin karşısında hasım olarak dikildiğimi söyle" dedi ve haberleşme bu şekilde kesildi. Harun Bey makine başına çağırıldı, durum kendisinden soruldu. Harun Bey, gelen polis kuvvetleri ile temas ettiklerini Anadolu'ya iltihak etmeye hazır olduklarını, mutasarrıf ile Hacı Hüsnü Bey de iltihak etmezlerse onları da tutuklamaya çalışacaklarını söyledi. Gerçekten de ertesi gün, gelen polis kuvvetlerimiz tamamen Anadolu hükümeti emrine girdiler. Hacı Hüsnü Bey ile Mutasarrıf da bir Fransız kruvazörüne binerek İstanbul'a kaçtılar.

Büyük Millet Meclisi'nin açılışının ardından bir amele kanunu çıkarılması için girişimlerde bulunulur, İktisat Bakanı Celal (Bayar) Bey Ereğli Madenleri Müdürlüğü'nden işçi-işveren ilişkileri hakkında bilgi ister ve konuya ilişkin rapor Hüseyin Fehmi İmer tarafından 14 Eylül 1920'de İktisat Bakanlığı'na gönderilir (Zaman, 2004). Celal (Bayar) Bey de 1921 Şubat sonlarında Zonguldak'a gelerek incelemelerde bulunur (Savaşkan, 1993).

Tuncer, işgal altındaki bir ülkede yürütülecek Kurtuluş Savaşı'nın emekçi halkın aktif katılımı olmaksızın mümkün olmayacağını vurgulayarak, Meclis'in bu yüzden, daha savaşın içindeyken, emekçi halkı kendi saflarında toparlamak için bazı adımlar attığını belirtiyor (Tuncer, 1998). Bu adımlardan birisi, orman köylüsünü kazanmaya yönelik olarak, her köylü ailesine yakındaki ormandan 2 dönümün mülk olarak verilmesi hükmünü içeren, köylülerin mülk edindikleri ormanı derhal baltadan geçirmesine yol açan, ülke ormanlarının yaşadığı bu ağır

tahribat nedeniyle de çıkışının üçüncü yılında, Lozan Anlaşması'nın hemen ardından kaldırılan "Baltalık Kanunu"dur (Tuncer, 1998). İşçi sınıfına yönelik adım ise 1921 tarihlidir, ancak dikkat çekici olan, Meclis'in ülkedeki tüm işçiler için değil, sadece Zonguldak Havzası işçileri için yasa çıkarmış olmasıdır (Tuncer, 1998). Tuncer, maden işçilerine tanınan önceliğin, tümüyle havzada yaşananların ülke çapında benzeri olmayan bir uygulama olmasından kaynaklandığını belirterek, o günlerin çalışma koşullarına yönelik şu bilgileri aktarıyor (Tuncer, 1998): "Osmanlı kendi tebaasını yabancı sermaye kumpanyalarına kölelik koşullarında çalıştırılmak üzere peşkeş çekmiş, bu peşkeş tutumu Bahriye Nezareti yönetiminde de değişmemiş, nihayet İttihatçıların iktidarında da bir değişiklik olmamıştır. Yabancı sermaye maden işçisini çocuk ve yaşlılar dahil günde 16 saat çalışmaya zorlamıştır. Sermayenin gücünün yetmediği yerde devlet bu zorlamayı yapmıştır. Baskı, dayak, zorlama hem köylülerin çalışmak üzere köylerinden toplanmasında, hem de ocaklarda hüküm sürmektedir. Ortada "özgür emek", "emek gücünü piyasaya arzeden işçi" falan yoktur. Madenlerde ve yabancıların çıkarları için çalışmak, devletin resmileştirdiği bir mükellefiyettir. Hafta tatili yoktur. Yatakhane olarak sazdan samandan barakalar, köpeklerin yemeyeceği yemekler işçilerin yaşama koşullarının örnekleridir. Bu koşullarda çalışmak istemeyip kaçmak ise, bir yandan sürgün cezasıdır, diğer yandan devletin elinde rehin durumundaki ailelerin ırzını, namusunu ve canını tehlikeye atmaktır.

Anadolu'da başlayan Kurtuluş Savaşı Fransa ve Türkiye'yi anlaşmaya yöneltir ve 1921 Haziran'ında Fransız Hükümeti temsilcisi Boullin ile Ankara Hükümeti Dışişleri Bakanı Yusuf Kemal Bey arasında görüşmeler başlar, 20 Ekim 1921'de Ankara Antlaşması ile sonuçlanacak görüşmeler sürerken Fransız kuvvetleri 21 Haziran 1921 tarihinde 8 Mart 1919'da geldikleri Zonguldak'tan Osmanlı bandıralı Giresun vapuru ile ayrılırlar, Ereğli Şirketi'nin varlığı ise 31 Mart 1937 tarihli 3146 sayılı yasa ile satın alınmasına kadar devam edecektir (Zaman, 2004). Ulusal Kurtuluş Savaşının sürdüğü zorlu günlerde Sakarya Muharebesi ile Ankara Antlaşması arasındaki dönemde, kömür havzasından alınan çalışma yaşamına yönelik verilerin tartışılmasıyla hazırlanan 2 yasa ilgi çekicidir. Bunlardan biri 8 Kasım 1920 tarih ve 340 sayılı hükümet teklifi ile sunulan, 11 Mayıs 1921 tarih ve 114 sayılı Havza-i Fahmiye'de Kömür Tozlarının Amele Menafisi Umumiyesine Olarak Furuhtuna Dair Kanun'dur (Kömür Tozlarını İşçi Yararına Satma Yasası). "Biçare ameleler" için çıkartıldığı ifade edilen yasanın görüşülmesi sırasında, İktisat Vekili Celal (Bayar) Bey Ereğli bölgesindeki işçilerin çıplak ve aç olduğunu, 80 kuruş olan günlük ücretin yarısının ekmek parası olarak kesildiğini vurgulamış, Dr. Fuat (Umay) Bey de bölgedeki bakkalların ocak sahiplerine ait olduğunu ve işverenin verdiği ücreti bu yolla geri aldığını belirtmiştir (Bilir ve Yıldız, 1998). Bu 4 maddelik yasa ile kömür üretiminde ortaya çıkacak olan kömür tozlarının Amele İdare Heyeti'nce İktisat Vekaleti gözetiminde açık arttırma ile satılması ve hasılatın Amele İdare Heyeti adına bankaya yatırılması öngörülmüştür

(Zaman, 2004; Bilir ve Yıldız, 1998). Kazalanan ve hastalanan maden işçilerine yapılacak yardımın kaynağını oluşturmak için çıkarılan ilk yasa olma özelliğine karşın, kömür tozlarının biriktirilmemesi nedeni ile geçersiz kalan yasa, 11 Mart 1954 tarih ve 6309 sayılı Maden Kanunu'nun 158/11. maddesi gereğince Adalet Komisyonu'nun yorumuna uyularak kaldırılmıştır. Söz konusu yasalardan ikincisi 10 Eylül 1921'de (bazı kaynaklarda 23 Eylül 1921) yürürlüğe giren, kısaca Havza-i Fahmiye Amele Kanunu (Kömür Havzası Amele Kanunu) olarak adlandırılan 151 Sayılı Havza-i Fahmiye Maden Amelesinin Hukukuna Müteallik Kanun'dur (Kömür Havzası Maden İşçilerinin Hukuku Yasası). Kanunun amacı gerekçe bölümünde "emeği ile geçinmeye çalışan ve işverenlerine pek önemli servet kazandıran, daima ezilmiş ve ezilmeye mahkum bulunmuş hiçbir taraftan yardım görmemiş olan maden işçilerinin, maden sahiplerine karşı haklarını korumak ve olabildiğince daha insani bir hayat geçirebilmelerini sağlamak" olarak belirtilmektedir (Bilir ve Yıldız, 1998). Kanunun Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmesi sırasında genel bir iş yasası çıkartılması gündeme gelmişse de, İktisat Vekili Celal (Bayar) Bey böyle bir kanunun hazırlığının kısa sürede sonuçlandırılmayacağını belirterek üyelerden "amele kanunu"nu beklemelerini rica etmiştir (Bilir ve Yıldız, 1998). Havzada 50 kadar madencilik şirketinin bulunduğu bir dönemde çıkartılan, -bir bakıma da-Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk iş yasası niteliğinde olan, 22 Eylül 1921'de Ereğli Havza-i Fahmiyesi Müdürlüğü tarafından maden işçilerine duyurulan, ancak 4. madde ile öngörülen "Biriktirme ve Yardımlaşma Sandığı" kuruluncaya kadar kağıt üzerinde kalan yasanın getirdiği haklar ve zorunluluklar şu şekildedir (Zaman, 2004; Çıladır):

- Madde-1: Maden ocaklarında hizmet veren amelenin yatıp kalkmaları ve dinlenmelerini sağlamak için her ocak civarında İktisat Vekaleti'nce düzenlenen örneklere uygun olarak amele koğuşları ve ocak çıkışlarında işçilerin yıkanması için banyoların yapılması zorunludur.

- Madde-2: Maden işlerinde amelenin zorla çalıştırılması, angarya iş verilmesi ve 18 yaşından küçüklerin çalıştırılması yasaktır.

- Madde-3: Maden işletmecilerinin, çalıştırdığı her işçi için ücreti ve künyesini bildirilen örneğe uygun düzenli defter (puantaj defteri) tutmaya ve bu defteri Amele Birliği müfettişi ile İktisat Vekaleti memurlarına incelemesi için göstermeleri zorunludur.

- Madde-4: Tüm madenciler, düzenlemeye uygun olarak amele tarafından oluşturulacak Biriktirme ve Yardımlaşma Sandıklarına, çalıştırdıkları her işçi için amele genel ücretinin %1'inden az olmamak üzere nakit olarak yardımında bulunmaya zorunludur.

- Madde-5: İşçinin çalışırken kullandığı şahsi malına ve hayvanlarına gelen zarar ve hasar madenci tarafından ödenir.

- Madde-6: Bütün madenciler, hastalanan ve kaza geçiren işçiyi parasız tedavi etmeye ve bunu sağlamak için maden civarında hastane, eczane ve tıbbi görevli bulundurmaya zorunludur. Bunların yer belirlemesi ve

miktarı ile giderlerin madencilerin arasında dağılımı ve ödenmesine dair bir tüzük düzenlenecektir.

- Madde-7/1: İş kazasında ölen veya sakat kalan işçinin ailesi adına Amele Müfettişliği ya da İktisat Vekaleti tarafından tazminat davası açılır. Heyet tarafından belirlenen tazminat miktarı karşılanır.

- Madde-7/2: Kazada ocak sahibinin veya müteahhidin bir ihmal, kusur ya da hatası olmuşsa kendilerinden tazminattan başka ayrıca 500 liradan 5 000 liraya kadar para cezası alınır.

- Madde-8: Günlük çalışma saati 8 saat ile sınırlıdır. 8 saatten fazla çalışmaya hiçbir işçi zorlanamaz. Mesai saati dışında tarafların karşılıklı oluru ile iki kat ücret ödenir.

- Madde-9: Yasa hükümlerine uymayan maden işletmecilerinin ve çalıştırıcıların ruhsatı, şartnameleri ve ayrıcalıkları iptal edilir.

- Madde-10: Bu yasa hükümleri yürürlükte olan tüm ruhsatname, şartname, itilafname ve ayrıcalıklı maden işletmecileri için geçerlidir.

- Madde-11: Maden ocaklarında çalışan işçi ücret tabanının, üç kişilik heyet (iş yapan işletmenin sahibi kişi veya tüzel kişi ile Amele Birliği ve İktisat Vekaleti) tarafından belirlenir (1924 yılında sadece bir kez uygulandığı biliniyor).

- Madde-12: Maden Nizamnamesinin (1906) 77. ve 78. maddeleri ile bu yasa hükümlerine aykırı olan genel kurullar kaldırılmıştır.

- Madde-13: Maden ocağı işletmecileri bir mescit ve yeni işe girenlere gece eğitimi yapılması için bir okul yapmaya ve öğretmen tutmaya zorunludur.

- Madde-14: Yasa, yayın tarihinden geçerlidir.

- Madde-15: Yasanın takibi için Adliye ve İktisat vekilleri görevlidir.

Dönemin Zonguldak Sıhhiye Müdürü Dr. Abdullah Cemal'in "Zonguldak Sancağı" isimli kitabından aktarılanlara göre 1922 yılında havza nüfusu şöyledir (Zaman, 2004): Zonguldak'ta 18 337 Türk ve Müslüman, 1 100 Rum, 706 Ermeni, Ereğli'de 40 891 Türk ve Müslüman, 1 000 Rum, 127 Ermeni, Bartın'da 73 974 Türk ve Müslüman, 346 Rum, 280 Ermeni, Devrek'te 53170 Türk ve Müslüman, 405 Rum, 674 Ermeni olmak üzere toplam 191 010. Bu dönemde Zonguldak'ta faaliyet gösteren yabancılara ait ocakların zamanla devlete devredilmeye başlandığı gözlenmektedir. Devir işlemleri 1920 sonrasında Büyük Millet Meclisi Hükümeti tarafından çıkartılan bazı yasalarla sağlanmıştır. Bunlardan biri İstanbul Hükümeti'nin yetkilerine son veren yasadır. 7 Haziran 1920'de kabul edilen ve 14 Şubat 1921'de resmi ceride ile ilan edilen yasaya göre İstanbul'un işgal tarihi olan 16 Mart 1920 tarihinden sonra BMM onayı dışında İstanbul Hükümeti tarafından yapılmış ve yapılacak bütün anlaşmalar, sözleşmeler, aktitler, alınmış resmi kararlar ve verilmiş ayrıcalıklar, Mondros Ateşkesi sonrasında bütün gizli anlaşmalar, doğrudan ya da dolaylı olarak yabancılara verilmiş ayrıcalıklar, maden terk ve devir işleri izin belgeleri geçersizdir (Zaman, 2004). Aslına bakılırsa söz konusu yasa özünde bir bağımsızlık bildirisi niteliğindedir ve Osmanlı'dan net bir kopuşu yansıtmaktadır. 1921 yılında BMM Başkanı Mustafa Kemal imzalı bir yazı ile Trabzon,

Kastamonu, Ordu, Bolu, Canik, Sinop, Zonguldak, Giresun Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti başkanlarından "Sahilden içeriye sevk edilen Hıristiyan ahalinin can ve mallarının korunması siyasi yararımız gereğidir, bu ahalinin her türlü saldırılardan korunmuş bulundurulmaları, mal, mülk ve gelir sahibi olanların mallarının tehdit edilerek bedelsiz devretmeye veya pek ucuz bedelle satmaya zorlanmamaları" istenmiştir (Zaman, 2004). 16 Nisan 1922'de Havza-i Fahmiye Umum Müdürlüğü'nden Mevki Maden Memurluklarına gönderilen bir yazı ile, Maden Nizamnamesi'nin 71. maddesine göre ocaklarda geçici ve özel izin belgeleriyle görevlerinde bırakılmış olan "ecnebi tebaasından" ustaların da hizmetlerinin sona erdirilmesi ve hangi hizmetten kimlerin çıkarıldığına dair birer defterin düzenlenmesi gereğinin ocak müdürlerine derhal bildirilmesi ve "tebaa-i ecnebiye"nin çalıştırılmasına kesinlikle meydan verilmemesi istenmiştir (Zaman, 2004). Konuya yönelik bir diğer yasal düzenleme de, düşman işgalinden kurtarılan bölgelerden kaçan halkın taşınır veya taşınmaz mallarının hükümetçe yönetilerek bu mallardan gelir sağlanması amacıyla 20 Nisan 1922 tarih ve 224 Sayılı Memaliki Müstahsaladan Fıraya da Gaybubet Eden Ahalinin Emvali Menkule ve Gayri Menkullerinin İdaresi Hakkında Kanun'dur (Zaman, 2004). Yasaya göre bu mallardan satış tutarı ve kar olarak elde edilecek gelirler, bu işler için yapılan giderler düştükten sonra mal sandıklarına teslim edilecek ve emanet hesabına kaydedilecek, kaçan veya kaybolan kişiler bu yerlere dönecek olursa kendilerine ait mallar veya emanete alınmış paralar geri verilecektir. Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1922'de TBMM'nde yaptığı konuşmada şunları söylemektedir (Zaman, 2004; Savaşkan, 1993): "İktisat politikamızın önemli amaçlarından biri de genel yararları doğrudan doğruya ilgilendirecek iktisadi kuruluş ve girişimleri mali ve teknik gücümüzün elverdiği oranda devletleştirmektir. Topraklarımızın altında el değmemiş halde duran maden hazinelerini az zamanda işleterek milletimizin menfaatine açık bulundurabilmek de ancak bu usul sayesinde mümkündür."

1923 yılı Bağımsızlık Savaşı sürecinin Cumhuriyet'in ilanı ile taçlandığı yıldır. Havza da Bağımsızlık Savaşı'na katılmış, Anadolu Hükümeti yanında yer almıştır. Emperyalizmin gölgesinde rahatça işlerini yürüten yabancı sermaye için işin rengi değişmektedir. Ağır çalışma koşulları o döneme kadar görülen en önemli işçi direnişlerinin başlamasına neden olur ve 1923 Temmuz'unda bir dizi eylem yaşanır. 2 Temmuz 1923'te Ereğli Şirketi Asma ocağında 12 saat süren bir iş bırakma direnişi olur, direnişin iki ana nedeni vardır: Haksız yapılan yermiye cezaları ve üretim zorlaması ile yapılan üretim artışının Fransızlar tarafından eksik gösterilmesi sonucunda işçilerin düşük ücret alması (Zaman, 2004). Havza-i Fahmiye Amele Kanunu 1921'de çıkartıldığı halde işçilere yasanın tanıdığı hakların verilmemesi üzerine Ereğli Şirketi'ne karşı eylem kararı alan işçiler, Haziran ayından itibaren eyleme hazırlanır, bir İstanbul gazetesinde yer alan "İstanbul Elektrik ve Tramvay İşçileri Grevi"ni yansıtan haberi gören işçiler gazetede işçi isteklerini kendi iş

alanlarına uygulayarak şirkete bildirme kararı alırlar, Laz emin'i kendilerine önder yaparlar, henüz bir işçi örgütü veya sendika olmamasına karşın bir "grev düzenleme komitesi" kurarlar ve 6 Temmuz günü kaleme aldıkları iki bildiriden birini İşletme Şefi Rüstem Bey'e, diğerini de Makine Depo Şefi Fransız uyruklu olan Rum'a verirler (Zaman, 2004). İşçi istekleri şunlardır: Amele kanununun 11. maddesi gereğince belirtilen ve saptanan asgari ücretin ödenmesi, 8 saat çalışma süresinin onayı ve uygulanması ile mesai dışı çalışmaya 2 misli ücret verilmesi, İktisat Bakanı'nın bildirgesi gereğince işçilerle Şirket arasında bir süre önce saptanan her işçiye haftada bir gün izin yaptırılması, Maden Nizamnamesi'nin 71. maddesi gereğince havzada yasaklanmış olan yabancı uyrukluların çalıştırılmalarının önlenmesi. 7 Temmuz günü sabahında Ereğli Şirketi bildirilerde imzası bulunan Emin Usta'nın işine son verir, olay kısa sürede duyulur, Asma ocağındaki ulaştırma işçilerinin tümü işlerini bırakarak Yeniçarşı'daki Çınarlı Kahve çevresinde toplanır, Şirket Genel Müdürü ilgililerin harekete geçmesini ister, jandarma ve polis işçileri sorguya çeker, Laz Emin kahveden çıkarılır, olay Zonguldak'ta büyük yankı yapar, işçiye veresiye veren dükkan esnafı satışı durdurur, işçiler bir "iaşe komitesi" kurarlar ve daha önceden toplanmış olan 500-600 lira ile ihtiyacı olan ailelere erzak dağıtırlar (Zaman, 2004). Şirket eyleme katılmayan işçiler ve yabancı uyruklulardan hemen bir taşıma servisi kurar, ancak eylemciler işi bırakmadan önce araçların yağ depolarına kum doldurmuşlar, su borularını tıkamışlar, makasları bozmuşlardır, eylemdeki işçilerin çocukları harekete geçirilen vagonların aralarına atılarak trenleri boşlamışlar, kadınlar çocukları ile rayların üzerine yatmışlardır (Zaman, 2004). Eylemin üçüncü günü Vali Laz Emin'i çağırır ve "işçi arkadaşların seni vekil tayin ettiklerine dair bir vekaletname hazırlayın, yanına iki arkadaşını alarak yarın saat 9'da Belediye'ye gelin, yasa, böyle durumlarda tarafların karşılıklı olarak hakem önünde konuşmasını zorunlu kılar" der. Dördüncü gün, işçi tarafı Laz Emin, şeftren Giritli Ahmet ve makinist Bartınlı Hasan Usta belediyeye gider, Defterdar Halil Bey, Havza-i Fahmiye Müdürü Abdullah Hüsrev (Guleman) Bey, Ereğli Şirketi Müdür Duroi, Baş Çevirmen Sadettin Bey, Sorumlu Müdür Mühendis Behçet Bey'in katılımıyla hakem önündeki görüşme 5 saat sürer, görüşme sonrası şirket işçilerin biri hariç tüm isteklerini kabul etmek zorunda kalır: Toplu görüşmedeki 5. madde Emin Usta'nın yeniden işe alınması ile ilgilidir ve Duroi bu isteğe şiddetle karşı çıkar (Zaman, 2004).

Cumhuriyet'in ilanı öncesinde BMM adına görevde bulunan İcra Vekilleri Heyeti'nin ilk hükümet programı 14 Ağustos 1923'de BMM'ne sunulmuştur ve Başvekil Ali Fethi Okyar tarafından okunan programın madencilik ile ilgili bölümünde şunlar denilmektedir (Zaman, 2004): "Madenlerimizin en önemlisi ve yurdumuzun verimli bir gelir kaynağı olan Zonguldak Kömür Madenlerinde üretimi sağlayacak bir yasa önerilecektir. Kömür ve diğer madenlerin üretiminin arttırılması ve ihracatı için yürürlükte olan Maden Nizamnamesi'nin düzenlenmesi yapılacak ve her konuda azami kolaylık gösterilecektir." Genç Cumhuriyet'in madencilik politikasının temelleri ise

25 Nisan 1925 tarih ve 633 Sayılı Yasa ile kurulacak olan Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası ve İş Bankası eliyle Zonguldak Kömür Havzası'nda atılacaktır.

Bir Yabancı Sermaye Öyküsü: Ereğli Şirket-i Osmaniyesi

Zonguldak Kömür Havzası'nın Uzun Mehmet ile başlayan öyküsü boyunca, özellikle de Cumhuriyet öncesi dönemde, kömür üretimi yapan çok sayıda yabancı şirketin varlığı gözlenmektedir. Osmanlı'nın güçsüz sermaye yapısı, yetersiz teknik donanımı, dışa bağımlı politikaları gibi nedenlerden yararlanarak havzaya gelen yabancı sermayeli bu oluşumlardan biri olan Ereğli Şirketi Osmaniyesi'nin öyküsü pek çok yönüyle öğretici niteliktedir. Şirket kuruluşundan itibaren gösterdiği gelişim ile, deyim yerindeyse havzanın baş rol oyuncusu haline gelmiştir. Şirketin kuruluşundan itibaren geçirdiği evreler ve havzadaki diğer üreticiler ile yaşadıkları, aynı zamanda havzanın esas olarak Fransız emperyalizmi tarafından nasıl kolonize edildiğinin de öyküsünü sunuyor. Fransız emperyalizminin havzayı yarı-sömürge haline getirmesi süreci, Batı kapitalizminin Osmanlı toplumunu da içine alan genel sömürgeci siyasetinin karakteristik çizgilerini ve klasik taktiklerini somut örneklerle ortaya koyması bakımından da hayli ilginç bir dizi olguyu içerir. Şirketin özgün öyküsünü havza tarihine yönelik çalışmaları olan araştırmacıların (Çıladır; Zaman, 2004; Savaşkan,; Tuncer, 1998) aktardıklarıyla izleyelim.

Bilindiği gibi, 1881 yılındaki Muharrem Kararnamesi ile yürürlüğe giren Duyun-u Umumiye sisteminde Duyun-u Umumiye İdare Meclisi 7 ülkenin temsilcilerinden oluşmaktadır ve İdare Meclisi başkanlığını da Osmanlı devletini borçlandırma yoluyla kendisine bağlama yarışında önde koşan iki ülke, Fransa ve İngiltere dönüştürümlü biçimde yapmaktadır. Fransız sermayesi'nin havzaya girişi bu döneme denk gelir. Bu giriş belirli bir plan içinde kademeli olarak gerçekleşmiştir, hatta plan öylesine açıktır ki, adeta Fransız sermayesi ile Osmanlı hükümeti ve onun başı olan Abdülhamit bir masaya oturmuşlar ve kömür madenlerimizin Fransız sermayesine nasıl peşkeş çekileceğini birlikte kararlaştırmışlardır. Abdülhamit 1892 yılında çıkarttığı bir ferman ile Kozlu'da bir liman yapımı ve işletilmesi için Bahriye mimarlarından Yanko'ya 42 yıl süreyle imtiyaz verir. Limanın Kozlu'da yapılmasına karar verilmiştir, ancak o sıralarda Gelik bölgesinde madencilik yapan Eseyan Şirketi ortaklarından Uncu Ahmet Efendi, Eseyan Efendi ve Karamanyan Efendi'nin Bahriye Nazırı ile araları iyidir ve limanın kendi bölgelerine yakın olan Zonguldak'ta yapılmasını isterler. Abdülhamit, 25 Aralık 1893 tarihli bir başka ferman ile limanın Zonguldak'ta yapılmasını emreder. Bir mimarın böylesi büyük bir işin üstesinden gelmesi pek de olası değildir. Yanko'nun aldığı imtiyaz Osmanlı Bankası'nın himayesinde oluşan Ereğli Şirket-i Osmaniyesi'ne devredilir. O dönemde vakf-ı hümayun'ların yabancı kişilerce işletilmesi yasal olarak olası olmadığı için şirketin sahipleri "kağıt üzerinde" Osmanlı Bankası yöneticilerinden Osmanlı uyruklu Kartali ve Pançari Beylerdir. Mimar Yanko, bu hizmetinin ödülü olarak 1908

yılında şirketin yönetim kuruluna seçilecektir. Yanko ile Osmanlı hükümeti arasında imzalanan "mukavele ve şartname" oldukça ilgi çekici maddelere sahiptir:

- Madde-1: Zonguldak'ta inşa edilecek liman Yanko Bey tarafından hazırlanan ve Şura-yı Devlet (Danıştay) ve Bahriye Genel Kurmayı'nca onaylanan projeye göre yapılacaktır. Limanın yapımından sonra müteahhit, limanı, kendisi veya bir şirket kurarak, yüce devletin yasalarına uygun bir şekilde işletecektir. Limanın yapımı için depozito olarak müteahhit tarafından Osmanlı Bankası'na 2000 Osmanlı lirası karşılığı senet yatırılacak, inşaat bittikten sonra bu para veya senet kendisine geri verilecektir.

- Madde-3: Liman ve rıhtım veya binaların inşası için gerekli taşların çıkarılacağı yerlerde maden kömürü damarına rastlanır da bu damarların işlendiği ocağın sahibi ortaya çıkarsa, ocak sahibi herhangi bir zarara uğratılmayacak ancak mecburen zarara uğratılırsa taraflar bilirkişiye başvuracak, müteahhit ya ocak sahibinin zarar ve ziyanını ödeyecek veya kendisini razı ederek ocağı satın alacaktır. Kazılar sırasında sahibi olmayan kömür damarları ortaya çıkarsa müteahhitin bu damarları Ereğli Maden Nizamnamesi'ne uygun olarak işletmeye hakkı olacaktır.

- Madde-10: Padişah emri tarihinden itibaren 2 yıl içinde maden idaresi Kozlu demiryolunu Zonguldak demiryolu ile birleştireceği gibi, Zonguldak'ı da Çatalağzı demiryoluyla birleştirmeye zorludur. Anılan tarihten itibaren 1 yıl içinde maden idaresi söz konusu birleştirme işine başlayamazsa veya başlayıp 2 yıl içinde bitiremezse, anılan demiryollarının birleştirilmesi işi maden idaresi adına ve maden idaresi gözetimi altında müteahhit tarafından gerçekleştirilecek ve müteahhitten bu yolda harcayacağı para için kendisine yıllık %6 faiz verilecek ve anapara ile bu faiz için liman gelirleri ile maden idaresi gelirlerinin %8'i ve Kozlu, Zonguldak, Kilimli, Çatalağzı demiryollarının gelirlerinin maden idaresine ait kısmı karşılık gösterilecektir.

- Madde-11: Adı geçen Kozlu, Zonguldak, Kilimli ve Çatalağzı demiryolları her ne yönden birleştirilirse birleştirilsin, bu işin yapımı sırasında bulunacak madenler, bu madenlerden elde edilecek yarar göz önüne alınarak ve usulüne uygun bir şekilde müteahhit tarafından işletilebilecektir.

Aslına bakılırsa Mimar Yanko'ya tanınan haklar çok da şaşırtıcı gelmemeli. Sürecin ilerleyen kısmı bunu daha iyi anlatıyor. Bu arada bir ufak ayrıntıyı daha anımsamak gerekli. Fransız sermaye gruplarının 1870'lerin sonlarında bilimsel bir heyet ile havzayı inceledikleri, hatta madenlerin tümünü işletmeye talip oldukları biliniyor. 1878-1879 yıllarında Maunier isimli bir Fransız, yanında bir mühendis ve Ereğli Maden-i Hümayunu Nazırı tarafından refakatine memur edilen Ahmet Ali Ağa ile birlikte bütün havzayı dolaşmış ve 15 000 lira gibi önemli bir para harcayarak havzayı etüt etmiş, İstanbul'a döndüğünde de havzadaki ocakları toprak altı bir galeri ile birleştirerek üretilen kömürün tek yerden çıkartılmasını ve Zonguldak'tan Ereğli'ye dönecek bir demiryolu aracılığıyla Ereğli limanından ihraç edilmesi için hükümete müracaat etmiştir, bu projenin yaşama geçmesi için de havzadaki tüm ocakların belirli bir bedel ile Fransız sermayedarlar

grubuna satılmasını ve işletme imtiyazının hemen verilmesini istemiş, ancak teklifi kabul edilmemiştir. Dolayısıyla Ereğli Şirket-i Osmaniyesi'nin maden damarlarına "rastlama" işini pek de rastlantıya bırakmadığı görülmektedir. Bu anlamda imzalanan anlaşma da şirketin demiryollarını ele geçirmesini ve bu yolla yeni maden damarlarına rastlamasını da garanti etmektedir.

Şirket 4.5 milyon frank harcayarak Zonguldak mendireğini yapar ve mendireğin bitmesiyle havzanın ele geçirilmesine yönelik önemli bir başarı daha kazanır. Havzada bulunan demiryolu hatları Bahriye yönetiminde düzgün çalışmamaktadır. Şirket hemen mahalli hükümete başvurarak Zonguldak, Kilimli ve Çatalağzı hatlarının işletme imtiyazını ister. Maden Nezareti şirketin bu isteğini Zonguldak ve Çatalağzı hatlarını kiraya vererek kabul eder. Yapılan sözleşmeye göre şirket, bu hatlarda yapacağı kömür nakliyatından birikecek hasılatın %40'ını devlete verecektir. 2 Temmuz 1897 tarihli bu sözleşmeye göre devlet, daha önceden yapılan liman mukavele ve şartnamesindeki demiryolu imtiyazının şirkete devredilmesi taahhüdünü yerine getirmektedir. Aslına bakılırsa 1897 tarihli bu anlaşma, 1892 tarihli anlaşmanın 10. maddesinin "fiyatlandırılması" niteliğindedir. 1892 tarihli sözleşme demiryollarının birleştirilmesi sırasında bulunacak maden damarlarının işletmesini şirkete veriyordu. 1897 anlaşmasında ise birleştirme için tüneller açılacağı, tünel açma işi için şirkete 68 000 Osmanlı lirası ödeneceği ve şirketin birleştirme işine istediği yerden başlayabileceği belirtilmektedir. Bir başka ifade ile, şirket demiryollarını birleştirme ve tüneller açma işine "istediği" yerden başlayacak, bu iş için "üstüne para alacak" ve "rastladığı" kömür damarlarının işletme imtiyazına sahip olacaktır. Aynen de öyle olur.

Şirket, tünel hafriyatına Üzülmüş ve Karadon bölgelerinden başlar. Ancak, tesadüf bu ya, daha başlangıçta birkaç zengin damara rastlayınca tünel işi yavaşlar. 1897-1912 arasında, yani 15 yılda, hatların birleştirilmesi için gerekli olan 5 km uzunluğundaki tünellerin yarısı açılabilir. Tünel işini yavaşlatmanın tek nedeni rastlanılan kömür damarı olmamalı. Gecikmenin bir yararı daha var: Diğer maden işletmecilerinin, başka bir ifadeyle rakiplerin gelişimini engellemek. Hatların birleştirilmesi Çatalağzı ve Kilimli'de üretim yapan diğer madencilerin de hatlardan yararlanarak kömürlerini Zonguldak'a kolayca nakletmelerini sağlayacaktır. Oysa hatların birleştirilmemesi halinde bu madenler gelişemeyecek, giderek terk edilecek ve düşük bir bedel karşılığında şirkete devredilecektir.

Şirketin işleri yolunda giderken bir sevindirici haber de 1896'da İstanbul'dan gelir. Bu tarihe kadar ocaklardan çıkarılan kömür her maden sahasındaki harmanlarda el ile ayrılmakta, "fındık büyüklüğünden küçük" kömür tozları bırakılarak büyük parçalar (üretimin %60'ı) Bahriye idaresi tarafından belirlenen fiyatla satın alınmaktadır. Bu uygulama üretilen malın satışı için garanti sağlasa da kapitalizmin doğasına pek de uygun değildir. Ürün serbest piyasaya değil sadece devlete satılmaktadır, fiyat da serbest

rekabet ile değil devletçe belirlenmektedir. 1896 yılında maden işletmecilerinin başvurusu kabul eldir ve çıkartılan İrade-i Seniye ile "%10'u bedelsiz olarak devlet idaresine bırakılmak koşuluyla" kömür tozlarının satışına izin verilir. Bu oldukça önemli bir gelişmedir. Böylece, üretilen ürünün satılmayan/paraya dönüşmeyen %40'lık bölümün serbest piyasada satılabilmesi, "tabii ki serbest piyasada belirlenen fiyatlarla", olası hale gelmiştir. Tozların içinden %10'luk kısmın bedelsiz olarak devlete bırakılması ise pek de önemli değildir. Zaten bu zorunluluk da 1912'de kaldırılacaktır. Şirket, bu noktada kömür üretimini geliştirecek hamlelere girişir. Buharlı lokomotifler getirir, 1897'de bir kömür yıkama ünitesi (lavuar), 1898'de kok ve briket fırını ile ateş tuğla fabrikası, 1899'da bir onarım atölyesi yapar. Şirket, havzada sadece ucuz emekgücü değil, teknik eleman da bulmuştur. Örneğin kok ve briket fırınları ile ateş tuğla fabrikası, Bahriye İdaresi Fen Komisyonu Başkanı Veli Bey'in emeğiyle ortaya çıkmıştır. Bu girişimler kömür üretimini arttırıcı etki yapmış ve havzada 1895'de 150 944 ton olan üretim 1900'de 420 460 ton'a çıkmıştır.

Fransız sermayesinin havzadaki yayılma politikası deyim yerindeyse tıkr tıkr işlerken, yani işler iyi giderken, 1900 yılında doğa bir oyun oynar. Büyük bir fırtına çıkar, dalgalar şirketin 4.5 milyon altın frank harcayarak yaptığı mendireği bir gün içinde sulara gömer. Fırtına öylesine büyüktür ki, yükselen dalgaların serpintileri, kayaların üzerine yapılmış olan deniz fenerini hasara uğratar, kulenin alt camları kırılır. Denizden oldukça yüksekte bulunan ve bugün de kullanılan fenerin sahanlığının denize bakan duvarında fırtınanın patladığı tarih yazılıdır. Aslında bir yandan genişleyen şirket, mali açıdan sıkıntılı bir tablodadır. Kazanılan imtiyazlar kolayca elde edilmemekte, önemli miktarda "harcamalar" ve "fedakarlıklar" yapılmaktadır. Limanın yıkılması şirketi iflasın eşiğine getirir ve faaliyetler 4 ay süreyle durdurulur. Ancak, bir başka büyük Fransız sermayesi şirketin imdadına yetişir. Bu, kolayca tahmin edilebileceği gibi, Osmanlı Bankası'dır. Banka şirketin yönetimini 7 yıl süreyle üstlenir ve öncelikle 140 000 Osmanlı altını harcayarak limanı yeniden yapar, 1902'te Gelik-Asma havai hattını, 1903'te ikinci bir lavuar inşa eder. Osmanlı Bankası yönetiminde bazı sosyal yatırımlara da girişilir. Şirket işçiler için bir hastane yapar, ancak – hemen sevinmemek lazım- hastanenin bütün masraflarını da işçi ücretlerinden kesmeye başlar. Bu kesinti, havzada bilinen ilk işçi eylemlerinin de somut nedeni haline gelecektir. 1900'ü izleyen yıllar şirketin küçük sermayeli kumpanyaları ve münferit madencileri hızla tasfiye ettiği, dolaylı yollardan havzadaki üretimi kontrolüne aldığı ve Sarcazadeler Şirketi ile kıyasıya rekabete girdiği yıllar olur. Aslına bakılırsa 1900'lerin başında havzada birbiriyle rekabet eden 4 büyük şirket vardır: Ereğli Şirket-i Osmaniyesi, Sarcazadeler Şirketi, Eseyan-Karamanyan Kumpanyası ve Gürcü Kumpanyası.

Bu noktada, diğerlerinden farklı bir özelliğe sahip olan Sarcazadeler Şirketi'nden biraz söz etmek gerekiyor. Söz konusu dört büyükler içinde tek yerli sermaye konumunda olan şirket, Abdülhamit'in mabeyincilerinden Ragıp Paşa

tarafından kurulmuş ve Ereğli Şirketi'nin ekonomik dengesinin bozulduğu 1900 yılında havzaya girmiştir. Ragıp Paşa, önce nüfuzu ve mevkiisi aracılığıyla Kozlu ve Kilimli'deki terkedilmiş ocakları bedelsiz olarak almış, işletilen bazı ocaklara da 6 500 altın ödeyerek sahip olmuş, Kozlu'da yeni maden kuyuları açmıştır.

Sarıcazadeler Şirketi bunlarla uğraşırken, Osmanlı Bankası desteğini arkasına alan Ereğli Şirket-i Osmaniyesi de boş durmamaktadır. Şirket, Tersane-i Amire'ye ucuz fiyatla kömür satma vaadiyle miri ocaklarının işletme imtiyazını almış ve metruk ocaklara el atmıştır. Şirketin bu genişleme hamlesinde havzanın yönetiminde bulunanların da çok yardımı olmuştur. 1901 yılında şirket için önemli bir gelişme daha gözlemleniyor: Maden idaresi binası ve Rus donanmasının bombardımanında hasarlanan Hükümet Konağı'nın inşası karşılığında şirkete "Üzülmez Deresi'nin sol tarafındaki bütün metruk ocakların işletme hakkı" verilir. Oldukça ilginç bir takas; şirket iki bina yapıyor, karşılığında bir hazine elde ediyor.

1904-1905 yıllarına gelindiğinde dört büyükler arasındaki rekabetten ilk çekilen Eseyan-Karamanyan Kumpanyası olur. Kumpanya, şirketin ulaşım konusunda çıkardığı güçlükler karşısında iflas eder, havzanın en verimli kömür üretim bölgesi sayılan Gelik bölgesindeki ocaklarını, daha önce limanın Kozlu yerine Zonguldak'ta yapılması için güçbirliği yaptığı eski dostuna devreder. Rekabet alanından çekilen ikinci büyük Gürcü Kumpanyası olur. Gürcü Vapur Kumpanyası'nın bir kolu olarak çalışan, elinde 30 milyon ton cevheri olduğu tahminlenen kumpanya 3 özel, 6 ortaklı ocağa sahiptir. Kumpanya, Mısır'da bulunan ortaklarından birinin yaptığı yolsuzluk sonucu iflas eder. İflas eden şirket ele geçirme mücadelesi aynı zamanda Ereğli ve Sarıcazadeler şirketlerinin ilk somut savaşına sahne olur. Ragıp Paşa saraydaki nüfuzunu kullanmak ister, ancak Ereğli Şirket-i Osmaniyesi'nin, daha doğru bir ifade ile Osmanlı Bankası ve Fransız emperyalizminin, iktisadi, siyasi ve mali gücü karşısında boyun eğmek zorunda kalır. Gürcü Kumpanyası'na ait ocaklar, Ragıp Paşa'nın önerdiği 40 000 altına karşılık 110 000 altın öneren Ereğli Şirket-i Osmaniyesi'ne devredilir. Şirket giderek havzada bir "tekel" haline gelmektedir.

1907 yılına gelindiğinde şirketin başına Kont Vitali geçer. Kont Vitali Duyun-u Umumiye'nin bir kolu olarak çalışan Tütün Tekeli/Reji'nin İdare Meclisi Reisidir. Şirketin sermayesine 10 milyon frank ekleyen Vitali büyük bir proje ile hükümete başvurur. Proje iki ana öğeden oluşmaktadır: Havzadaki bütün ocakların şirket tarafından işletilmesi ve havzanın bir demiryolu şebekesiyle İstanbul'a Haydarpaşa'ya bağlanması, bu demiryolu şebekesinin yapım ve imtiyazının şirkete verilmesi. Daha kısa bir ifade ile proje, havzanın bir Fransız müstemlekesi haline getirilmesidir. Projeye ilk karşı çıkan doğal olarak Ragıp Paşa'dır. Vitali, Ragıp Paşa'yı nüfuz ve etkiyle aşamayınca, Paşa'ya Sarıcazade ocaklarının şirkete devri için 150 000 altın teklif eder, ancak pazarlık sonuçlanmaz.

1908 hareketiyle beraber de Vitali'nin projesi bütünüyle atılabilir. Şirketin projeye bağlı olarak değerlendirilen

hisse senetleri hızla düşer ve şirket ekonomik sıkıntıya girer. Şirketin imdadına bu sefer de Paris'teki Hollanda Bankası yetişir, şirket sermayesini 12 milyon frank arttırır. Bu arada havzanın yönetimi Bahriye Nezareti'nden alınarak önce Nafia, daha sonra da Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne verilir. Hükümet 1910 yılında rahat kömür aranmasını ve işletilmesini sağlamak ve yabancı şirketlerin çeşitli yöntemlerle havzada mülk edinmelerini engellemek amacıyla bir Tezkere-i Samiye düzenler ve havza sınırları içinde mülkiyeti yasaklar. Bu gelişmeler yaşanırken, Ereğli Şirket-i Osmaniyesi'nin çıkardığı ulaşım güçlükleri nedeniyle mali dengesi bozulan Sarıcazadeler Şirketi de sıkıntıya girer. Ragıp Paşa elindeki ocakları Abacıoğlu adında bir işletmeciye devretmek zorunda kalır. Abacıoğlu ocakları alınca Kozlu'da bir lavuar yapma işine girişir ve Viner Bank'tan 15 000 lira kredi alır, bu da yetmeyince bir İngiliz sermayedarını da kurucu yaparak şirket kurmaya yönelir. Şirketin kısa sürede dağılması üzerine Abacıoğlu bir Belçika grubuna başvurur. Belçika şirketinin çıkarttığı hisse senetlerinin önemli bir kısmı, Alman kömür kralı Hugo Stinnes'in eline geçer. Stinnes hemen Ragıp Paşa ile bir anlaşma yapar ve ton başına 5 kuruş ödemek şartıyla madenlerin 50 yıl boyunca işletilmesi hakkını alır. Böylece havzadaki dört büyüklerden Sarıcazade Şirketi de alandan çekilmiş olur, ancak yeni bir rakip vardır, hem de güçlü bir rakip: Alman sermayesi. Alman sermayesinin havzaya girişi aslında bir rastlantı değildir. 1878'den 1910'a kadarki süreçte Osmanlı ithalatının %61 İngiltere, %18 Fransa, %6 Almanya, %12 Avusturya şeklindeki dağılımı, İngiltere %35, Fransa %11, Almanya %21, Avusturya %21 haline gelmiştir. Osmanlı'nın ticaretinde yaşanan bu "kayma" Alman sermayesinin öncü kolu olan Deutschebank'ın İstanbul'a yerleşip Osmanlı Bankası'na rakip oluşuyla da taçlanmıştı. Bu ara bilgiden sonra şirketin öyküsüne geri dönelim.

Şirket, havzayı monopolize etme projesi başarısız olunca ve Ragıp Paşa ocakları Alman sermayesine geçince, bazı anlaşmazlıklar öne sürerek yeni imtiyazlar koparma yoluna gider. Şirketin istekleri 5 maddeden oluşmaktadır: 1) Bahriye Nezareti ve İdare-i Mahsusu vapurlarına satılan kömür fiyatının yükseltilmesi. 2) Liman mukavelesine göre Kozlu, Filyos ve Çatalağzı yükleme iskelelerinden alınması gereken ancak "alınamayan" vergilerin ödenmesi. 3) Lokomotif ve vagon bedellerinin ödenmesi. 4) Münferit madencilerin "şirkete tecavüzleri" nedeniyle olan zararın tazmini. 5) Seylaptan doğan hasarın karşılanması. İstekler başlangıçta İttihat ve Terakki hükümetince toptan reddedilir. Şirket Osmanlı Bankası genel direktörü Revol'ü devreye sokar. Osmanlı Bankası'nın baskısına boyun eğen hükümet istekleri "müzakere" etmeyi kabul eder. 1911 yılında, müzakereler için, hükümet adına Ticaret ve Ziraat Nazırı ile Maliye Nazırı, şirket adına şirketin Paris'te oturan İdare Meclis Reisi Laurans ve Osmanlı Bankası Genel Direktörü Revol biraraya gelerek anlaşmaya varırlar. Anlaşma sonrasında padişah onayıyla kesinleşen "İtilafname" ile şirkete verilen imtiyazlar ise şaşırtıcı:

- Dönemin yasalarına göre Vakf-ı Hümayun'ların yabancılarca işletilmesi yasaktır. Bu nedenle de şirketin

tüm varlığı Osmanlı Bankası direktörlerinden Kartali ve Paçarı Beylerin mülkiyetinde gözükmektedir. İtilafname şirket için sakıncalı bu durumu ortadan kaldırır ve şirketin varlığı resmen tanınır.

- Dilaver Paşa Nizamnamesi'ne göre, şirkete ait ocakların hükümet tarafından istenildiği an bedeli ödenerek ruhsatlarının iptal edilmesi olasıdır. İtilafname şirketin elindeki liman, demiryolu ve ocakların işletme imtiyazını 59 yıl daha, yani 1970 yılına kadar uzatır.

- Havzadaki demiryollarının birleştirilmesini taahhüt eden şirket, verimli damarlara rastlayınca tünel işini yavaşlatmış, hatta durdurmuştu. İtilafname şirketi bu pürüzden kurtarmakta ve tünel açılmasından "sarf-ı nazar" edildiğini belirtiyor.

- Demiryolu gelirlerinden hükümete verilen %40 pay %5'e indiriliyor.

- Liman gelirlerinden hükümete ödenen %8 pay kaldırılıyor, yerine "liman gelirleri yıllık 750 000 frangı aşığı takdirde hükümete hisse ayrılır" ifadesi getiriliyor. Bu değer ise ulaşılamayacak bir değerdir.

Şirket metruk ocakların işletme hakkını devlete düşük fiyatla kömür satmak vaadiyle bedelsiz almıştı. İtilafnamede bu anlaşmadaki "düşük fiyat", "normal fiyat" olarak "tashih" ediliyor.

- Hisse-i temettü adı altında Hazine-i Hassa'ya verilen ton başına 5 kuruşluk vergi 100 paraya iniyor.

- Hükümetin toz kömürden bedelsiz olarak aldığı %10 pay kaldırılıyor.

Böylece şirket edindiği yeni imtiyazlarla birlikte devlete ödediği zaten gülünç olan vergi yükünden de kurtuluyor. Doğrusu bu ya, şirket için enfes bir anlaşma. Ancak bir ayrıntıya yeniden dikkat çekelim. Şirket masaya hangi şikayetlerle oturmuştu, neler alarak masadan kalktı? Şirket adına her şey güzel giderken, Osmanlı, Alman emperyalizmine bağlı olarak 1. Dünya Savaşı'na girer ve havzada Alman etkinliği başlar. Havza yönetimi Alman erkan-ı harbiye'sine bırakılır ve havzaya Harp Kömür Merkezi adında bir askeri komisyon yerleştirilir, komisyon kömür üretim ve nakliyatını kontrolüne alır. Almanya'dan esen rüzgarı arkasına alan Stinnes, Türk Erkan-ı Harbiye'sinin 100 000 liralık katkısıyla Kozlu-Zonguldak havai hattının inşa ettirir. Amaç, Fransız sermayesinin nüfuzunu kırmak ve yerine Alman sermayesinin otoritesini kurmaktır. Ancak bu kez de savaşın Almanya aleyhine sonuçlanması şirketin imdadına yetişir. Stinnes elindeki ocakları bir grup İtalyan sermayedara devrederek havzadan çekilir.

Savaş sonrasında havzada, iyiden iyiye yok olan Osmanlı nüfuzu yerine, Fransız ve İtalyanlar sonra da Rumlar kolonilemişlerdir. Mart 1919'da Kara Deniz'deki donanmasına yakıt ikmal yapmak, Düzce ve Bolu'da patlak veren halk direnişlerinin deniz ikmal yollarını kesmek, tabii ki bu arada sermayesini de garanti altına almak isteyen Fransızlar Zonguldak'ı işgal eder. İşgalciler önce Yayla, Rüzgarlımeşe ve İkinci Makas bölgelerini ele geçirir, liman girişi ve çıkışı kontrol altına alır, sonra Kozlu,

Kilimli ve Kapuz sahillerine yığınak yapar. Şirket yöneticilerinin oturduğu, bu arada da işgal erkanının yerleştiği "Fransız Mahallesi", şehirdeki yapılaşmadan farklılığı ilk bakışta dikkat çeken bugünkü "Fener Mahallesi", "yasak bölge" ilan edilir. Haziran 1920'ye gelindiğinde ise, ikmal ve irtibat özelliğiyle dikkat çeken Ereğli'nin Baba Burnu bölgesine Fransız askerleri çıkar, işgalciler sahilin üç kilometrelik bölümünü tel örgü ile çevirir ve Fransız bayrağı çeker. Şirketin öğretici öyküsünü burada, deyim yerindeyse ilk perdenin sonunda bırakıyoruz. Görüldüğü gibi, sessiz sedasız havzaya giren, hem de kömür çıkartmak için değil liman yapmak için giren şirketin öyküsü havzaya yabancı bir bayrağın dikilmesine ulaşmıştır.

Sonsöz Yerine

Havzanın başına gelenler bir önceki çalışmada vurgulanan "bildik senaryo" kapsamında beklenenlerdir. Eklemlenmeye çalışılan sistem bir "perifer ülke" yaratmıştır. Bu yeni ülke hem yeni bir pazardır, hem de kaynakları sömürülecek yeni bir hazine. Emperyalizmin 1919 yılında kurulan Damat Ferit Paşa Hükümeti'nden üç beklentisini yeniden anımsayarak sözü bitirelim: Yabancı sermaye için yumuşak bir yönetim, istenilen anlaşmaların imzalanması, sürece direnenlerin tarihten silinmesi. Damat Ferit ne senaryoda bir ilktir, ne de son olacaktır.

KAYNAKLAR

- Avcioğlu, D.** (1968), "Türkiye'nin Düzeni (Dün-Bugün-Yarın)", Bilgi Yayınevi, Ankara.
- Ayoğlu FN.** "Dr. Ferruh Niyazi Ayoğlu'nun Kurtuluş Savaşı Anıları", Özel Arşiv.
- Bilir N, Yıldız AN.** (1998), "Cumhuriyetimizin 75. Yılında Türkiye'de İş Sağlığı Konusuna Tarihsel Bakış", Hacettepe Halk Sağlığı Vakfı Yayın No 98/12, Ankara
- Boratav K.** (2004), "Türkiye İktisat Tarihi", İmge Kitabevi, Ankara.
- Çavdar T.** (1999), "Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950", İmge Kitabevi, Ankara.
- Çiladır S.,** "Zonguldak Havzasının Tarihi Gelişimi", Genel Maden-İş Yayınları.
- Çiladır S.** (1996), "Zonguldak Havzasındaki Karşı Eylemler", Eser Ofset, Karadeniz Ereğli.
- Güzel MŞ.** (1996), "Türkiye'de İşçi Hareketi 1908-1984", Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Savaşkan B.** (1993), "Zonguldak Maden Kömürü Havzası Tarihçesi 1829-1989", Türkiye Taşkömürü Kurumu Eğitim Dairesi Başkanlığı Yayını: 59, İlkadım Matbaası, Zonguldak.
- Şahin H.** (2002), "Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişimi-Bugünkü Durumu", Ezgi Kitabevi, Bursa.
- Talas C.** (1992), "Türkiye'nin Açıklamalı Sosyal Politika Tarihi", Bilgi Yayınları, Ankara.
- Tuncer K.** (1998), "Tarihten Günümüze Zonguldak'ta İşçi Sınıfının Durumu Kumpanyalar Dönemine Geri Dönüş", Göçebe Yayınları, İstanbul.
- Zaman EM.** (2004), "Zonguldak Kömür Havzasının İki Yüzyılı", TMMOB Maden Mühendisleri Odası yayını, Ankara.